

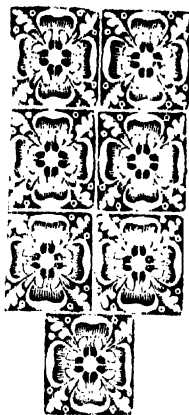
પ્રેમમાળા કે પ્રણયપ્રતિમા?

(સાંસારિક નવલ કથા)

છુટક કાવ્યો સહ.

-લેખક-

“ નાગેશચંદ્ર ”

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાખિત વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૬૮૫ વર્ગ

પુસ્તકનું નામ પ્રેમાનાડે ત્રણપતિના

વિષય ૬ - ૩

પ્રેમમાળા કે

પ્રણયપ્રતિમા?

[સાંસારિક નવલકથા]

લેખક ધ્રુટક કાવ્યો સહ

“ નાગેશચંદ્ર ”

તે

જેઠાલાલ મોતીરામ વેદ.

મુ. ઇણ્ડિ.

તા. વડોદરા.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા.

રાનાભાઈ ભાઈલાલભાઈ પટેલ.

મુ. સમજપુર.

તા. બોરસદ.

સંવત ૧૯૭૩

પ્રત ૧૦૦

સને ૧૯૧૭

આવૃત્તિ ૧ લી

(સર્વ હક લેખકને સ્વાધિન છે)

કિંમત ૦-૮-૦

(પોસ્ટેજ જુદા)

શ્રી શારદા વિજય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શ્રી હરજીવન અમરસીએ

છાપી— સાંચીપણી નરીગાદા

- પ્રકરણ ૧ લું ' નિશાનઃચુકયુ '
 ' ૨ જું ' ' પ્રેમભાળાની વિરહજવાળા '
 ' ૩ જું ' ' અક્ષુરાગ કે દ્રષ્ટિ મિલન '
 ' ૪ થું ' ' ખુનની તપાસ '
 ' ૫ મું ' ' ખુની કોણુ ' ?
 ' ૬ ઠું ' ' લવલેટર કે પ્રણય પત્રિકા '
 ' ૭ મું ' ' પલાયન '
 ' ૮ મું ' ' પોટલીગેળ '
 ' ૯ મું ' ' પુર્વવૃત્તાંત '
 ' ૧૦ મું ' ' " આલુ '
 ' ૧૧ મું ' ' પ્રેમભાળાનો પતિ, યનસીધરનો આપઘાત
 ' ૧૨ મું ' ' શીવાલયની સ્થાપના '

પ્રસ્તાવના.

ચાલુ જમાનાની વધતી જતી કેળવણીના અમૃતંભય
કિરણોથી અત્યાર સુધીમાં સંખ્યાબંધ નવલકથાઓ બહાર
પડી ચુકી છે. તેમાં વળી કયાં વિશાળ ગુર્જર ગિરાં, અને
કયાં મહારી અદ્યપમતિ ! મેં મારી યથાશક્તિ આ પુસ્તક
માં સાહિત્ય પ્રચલિત રસો રેડ્યા છે. પ્રસ્તુત નવલ કથામાં
હાસ્ય, રૌદ્ર, દરેશુ, ભયાનક, અદ્ભુત અને શાન્ત વિગેરે
રસોની સંકલના શ્રંગાર રસ, પ્રાધ્યાન્ય ગણીને, કરવામાં
આવી છે. છતાં મહારે એટલું તો કહેવું પડશે કે, ચોપડી
નાં પાનાં ગણી, અગર તેનું નાનું મોટું કદ જોઈને સારા
સારની તુલના કરનાર મહાત્માઓ માટે આ પુસ્તક નથીજ.
પરંતું જો કોઈપણ પુસ્તકનું ખરેખરું રહસ્ય સમજવું હોય
તો તેનું આઘન્ત અવલોકન કરી કોઈપણ વાતનો નિર્ધાર
કરવો જોઈએ, ખીન્નું આ પુસ્તકમાં ગાળ લગ્ન વિષે
અફસોસ બતાવવા માટે કૃષ્ણલાલની કથા જોડી છે તો તેને
સજા વાંચક વૃન્દ વિચાર કરી ધ્યાનમાં લેશે, ત્યાં હંસની
માફક સાર રૂપી પયને ગ્રહણ કરી અસાર રૂપી જલનો

ત્યાગ કરશે. આ પુસ્તકમાં લખેલા ચંદ્રમૌલેશ્વરના મેળાની
વાત ધ્યાનમાં લઈ દેશીય બંધુઓ પોતાની જાતને તથા
મિત્રમંડળને યોગ્ય શિક્ષણ આપશે. અને યોગ્ય સુધારણા
કરશે. તો હું મહારા આ પ્રયાસનું સાક્ષ્ય માનીશ.

સુર પાઠક ગણની પાસે નમ્રતાપૂર્વક ચાચના કરવામાં
આવે છે કે મનુષ્ય માત્ર ભુલને પાત્ર છે, અને તેમાં વળી
આ મહારો પ્રથમજ પ્રયાસ હોવાથી, સંભાળ રાખવા છતાં
ઘણી ભુલો હોવાનો સંભવ છે. તો તે સુર પાઠક ગણને
સુધારી વાંચવા વિનંતી છે.

બીજું આ પુસ્તકની નકલો ઉતારવામાં તથા કેટલીક
ઉપયોગી સુચનાઓ કરવામાં મધવાસ નિવાસી મારા પર-
મપ્રિય મિત્ર શાસ્ત્રી અનુપરામ સદાશિવગે પોતાનો કિંમ-
તિ સમય ગાળી મને આભારી કર્યો છે તે બદલને મદા-
શયનો અંતઃપૂર્વક આભાર માની આ સ્થળે હું મહારી
પ્રસ્તાવના પુર્ણ કરું છું.

સંવત ૧૯૭૨ વિજ્યા દશમી

લેખક.

॥ શ્રી પરમાત્મને નમઃ ॥

“ પ્રકરણ ૧ હું ”

નિશાન ચુકચું.

ત્વં પીષણ દિવોઽપિ શૂષણમસિંદ્રાક્ષે પરીક્ષેતકો ।
માધુર્યન્તવ વિશ્વ તોઽપી વીદીત માંધ્વીક માંધ્વીકતાઃ
एतत्कीन्तु मनागरुं तुदभीव ब्रह्मो न चेत्कप्यसी
यः कान्ताधर पल्लवे मधुरीमा नान्यत्र कुत्रापीसः ॥૧॥

અમૃત ? તું સ્વર્ગનું પણ આલુપણ છે. હે દ્રાક્ષ તારૂં માધુર્ય પણ આખા વિશ્વમાં પ્રસિદ્ધ છે. તે એટલું બધું છે કે તેની પરિક્ષા કોણ કરી શકે ? હે મધુ ? તારી મધુરતા પણ વિશ્વમાં જાણીતી છે. છતાં તને કોઈ ન ચઢે તો હું તને મર્મને પીડા કરે એવું વચન કહું છું તે તું સાંભળ, કે સ્ત્રીના અધરોષમાં જે મધુરતા રહેલી છે તે મધુરતા કોઈ બીજામાં નથી.

ઉપર્યુક્ત શ્લોકમાં જે સ્ત્રીના આપ્તનું માધુર્ય વર્ણવ્યું છે તે માધુર્ય કેવા પ્રકારનું અને આપ પણ કેવા પ્રકારના તેનો બુદ્ધીમાન પુરૂષે વિવેકથી ઇશ્વરે આપેલી સમજાનો ઉપયોગ કરી, પોતાના મનમાં નિશ્ચય કરી મુકવો જોઈએ.

ખડું જોતાં ગુલાબ તિલકું કાંઠામાં પડ્યું હોય તોપણ તે
પોતાની સુવાસ, અને મધુરતા વિશ્વના ખગીચામાં ફેલાવ્યા
વગર રહેશેજ નહિ. પણ મારા જેવી ઓછા કુલ્લક મનુષ્ય
ઈન્દ્રવર્ણનો કેવળ રંગ જોઈને અક્ષણ કરવા યત્ન કરશે.
ખરેખર હું અનુભવથી કહું છું કે, તે તો તેમાં સમાયલી
કેવળ કટુતાને આખી શકશે, મધુરતાને તો નહિજ. માટે હે
જગત્ પાલક અખંડ પૌઠ પ્રતાપવાન જગત્ પિતા તારી
કૃતી ખરેખર અગમ્ય છે. !!

“ અહા ? આ વિશ્વમાં ”

ક્ષણે ચઢતી ક્ષણે પડતી, અજળ આ વિશ્વની માળા.
દિયે આનંદ કે વારે, કદી દેં અગ્નિની જવાળા !
હજારે રાય મોટા જે, ગન્યા છે રાંક પળમાં હે. !
ગરિબે ભીખ માગે જે, ગન્યા છે રાય પળમાં હે !
વિયોગી છું પ્રિયાનો હું, ઉભય છે પત્નીઓ પાસે !
વિયોગી છું શિશુનો હું, ઉભય છે બાલકો પાસે !
પડયો પ્રાસાદ માંહે હું, વિયોગી ઝૂંપડીનો છું. !
સુની છે વાડી સર્વે આ, વિયોગી માડીથી જો છું. !
ખટુલી માફરી માંહે, મધુર નિદ્રા મને આવે !
સુનો છાપર પલંગે હું, નહિ નિદ્રા જરા આવે

ઉપર પ્રમાણે વિચાર તરંગીણીમાં ગોથાં ખાતો પચી-
 સથી ત્રીસે વર્ષની વયનો યુવાન છાયાપુરી નગરીનાં એક
 મહેલિય (મહેલ)ને ત્રોજે મજૂરે, પોતાના ખાનગી ઓરડામાં
 છાપરે પકેંગ પર પડ્યો પડ્યો તરફથી આં મારતો હતો.
 પાકે ગાંધી ? હું તમને આગત્તા વિષય તરફ ખેંચું તે
 પહેલાં છાયાપુરી નગરી કેવી પરિસ્થિતિ પર છે, તેનો
 પૂર્ણ ચિત્તાર પ્રત્યક્ષ બતાવવા છાયાપુરી નગરીમાં પ્રવેશ
 કરાવીશ. માટે ચાલો તમે પણ મહારી સાથે નગરીમાં ઘુસી
 જાઓ. છાયાપુરી વંડોદરાથી ત્રણ ગાઉ પર આવેલું હતું.
 ગામની આજુબાજુ વિધવિધ પ્રકારના તામ્બુલ મંડપો હતા.
 અને વિવિધ જાનના ફળો, અને પુષ્પોથી ભરેલાં ખેતરો પણ
 આવેલાં હતાં. ગામની વસ્તીનો $\frac{1}{2}$ (એક દ્વિતીયાંસ) ભાગ
 ખેડુત વર્ગનો હતો અને $\frac{1}{2}$ (એક ચતુર્થાંશ) ભાગ વ્યા-
 પારી વર્ગનો હતો. બાકીનો પરચુરણ વર્ગ જુદી જુદી જા-
 તનાં ઉદ્યોગમાં મગાણુવ હતો. નગરની ઉત્તર દીશાએ એક
 વિશાલ તળાવ વિધ વિધ જાનના કમળોથી ભરપૂર હતું.
 ઉષ્ણરુપમાં સાંજની વખતે શોખીલાં સ્ત્રીપુરુષનાં દંદો આ,
 જલાશયનાં જલ ઉપરથી આવતા મંદમંદ પવનનો આ સ્વાદ
 લઈ શાન્ત થતાં અને અનંત શક્તિમાન ઈશ્વરની લીલાનો
 વિચાર કરવામાં ક્ષણવાર આ લોકના લાનને પણ ભુલી
 જતાં, આ જલાશયની પાળ ઉપર વિશેષ કરીને, આંખા,

લીમડા, પિપળા, અને ખોરસલી વિગેરે જાતનાં વૃક્ષ આ-
 વેલાં હતાં. તેથી વસન્ત ઋતુમાં જ્યારે કેટલાંક ઝાડો
 પોતાના એક વર્ષનાં જીર્ણ પાંદડાંનો ત્યાગ કરી નુતન
 કુપળોને ધારતાં, ત્યારે કેટલાંક પોતાનાં બાલ પુષ્પની પરાગ
 મંજરીની અદ્ભુત સૌગંધ આ વિસ્ત્રાધાનમાં અને વિશેષ
 કરીને આબુખાબુને કીનારે ફેલાવી કેટલાંક શ્રમિત અને
 દુઃખી હૃદયને પણ વિશ્રાન્તિ આપવાને સંમર્થ થતાં, કીના-
 રા પર બનાવેલી કેટલીક પાષાણ પેઢીઓ, પર ખેડેલાં
 મનુષ્યો પણ પુષ્કળ આનંદમાં આવી જઈ વાતોના તડાકા
 મારતાં. તે વખતે જાણે કોઈ બહારથી દેખીતા મોટા પેટ-
 વાળા પણ પેટમાં છુપાવી રાખેલી તિક્ષ્ણ કાન્તીવાળા કોઈ
 એક નાતના પટેલીઆઓ પંચમાં બેસી મોટી મોટી પંચા-
 તો કરતા હોય તેવો આબેહુબ ભાસ થતો. તળાવ વિશાળ
 હતું, એટલુંજ નહિ પણ તેનું પાણી કાચ જેવું નિર્મળ
 હતું, તેથી બપોરના સમયે તેમાં નિચે પડેલી હરેક વસ્તુ
 ઓ સ્પષ્ટ માલુમ પડી આવતી હતી. આ ઉપરાંત આ
 મનોહર જલાશય કેટલાંક તૃષાર્ત હૃદયોને પણ વિશ્રાન્તિ
 આપવાનું અતિ ઉત્તમ કાર્ય બજાવતું હતું. નગરની વસ્તી
 નો વ્યાપારી વર્ગ ઘણોજ શ્રીમંત હતો, કારણકે, તેમાંના
 કેટલાકની મોટી પેઢીઓ દેશ પરદેશના વેપારી સાથે અત્રે
 નહિ બનતો માલ મંગાવી વેચાવાનો અને અહીંનો માલ

પાત્રેશ્વર શ્રી હાલનાં નામ આપી બુદ્ધિભર્યા ધર્મસે કાજ કરતા પોતી અર્ચ
 મુકુન્દની વિશ્વવિક્રમ તેમજ સર્વે નકીલે પારીએ નાં સેથી
 અનોખો દુગો મુસોથી સ્તોત્ર સામન મધ્ય જાગરણ એકો
 ત્રિશૂળી અગ્નિથી પરંવાવેલો હતો નામનાં સિંધીવાર્ધા શુલાભિ
 મેળવે પ્રાપ્તુકા હેતુથી આલકા આંખાથી દલી ચડાવે, કુલે
 વસિષ્ઠનાં પ્રવૃત્તિ સાક્ષીઓ, અને છેલ્લાઓ આત્મેષદ હુલા
 આનાં પ્રતીક મધ્ય જાગે એકો મિથ્યામ મહાસયા આવેલો
 હતો. આ મહાદેવે મોખે અગ્નિથી આકાશકાંડુ અંતરી
 યોધી હતી. અશિવિયાનુચે મિવિંદુ પ્રતીકમાં હાથે પાંચ
 ભરેલો આલકાથી, અને તેમાં અમલેલા સિંહ મહાપદમાં
 અર્ચનાંથી મુકુન્દનાં પદો પાંચથી મધુર કલમવન મગધમાં
 ગણેલી અપુત્રાસિદ્ધમાં મુરમર મનુર્યના હૃદયને એમ આનંદ
 અમલે ગણેલો એકો એકો તેમજ વિવેક મહાનું વિમુખવિથી
 પ્રસિદ્ધ શક્તિ તેમજ ક્રિયા કાલકાળે નિષ્કાલ સહુ મેળવેલો
 વાતે એકો કીર્તિએ હતો સદૈવ આકાશકાંડુ મિત્ર મગધે વિવેક
 મેળવેલો નિષ્કાલ મેળવેલો મુખક સમુદ્ર એકો એકો અત્યાદે
 ને મુકુન્દ એમના સમિતીનાં પાંચળ અર્ચનાં પોતી ગણેલો હતો
 તે પાંચ સિમનાં પ્રભાવ મહાનાં કપમાં હુલુ મુકી એમનું
 હતો તેથી આ હુલુક અમલસિદ્ધમાં આ છેલ્લી પેલે છેક
 એમ ઉત્તર દક્ષિણ કરતો હતો. અને મહાદેવે વર્ષમાં વિવેક
 રમાં આવી જતાં, કાલે જગતે સ્થિર થઈ જતો, અને

એક હાથની અદભ વાળી બીજા હાથે 'મસ્તકને ટેકા આપી કાઠ દેવસ્થાનમાં ઉભી કરેલી પાપાણુ પુત્તલિકાની માફક સ્થિર થઇ જતો. અને જ્યારે આબુબાલુ કંઇ અવાજ થતો ત્યારે ચમકીને જાગતો અને પાછો આમથી તેમ ટહેલ્યા કરતો. કેટલીક વાર સદર આકાસિકાના ધોરા પર પગ ટેકાવીને આબુબાલુ નગરમાં દ્રષ્ટિ ફેલાવી વિચારમાંથી મુક્ત થતો ખરો, પણ ચોડીવાર પછી સર્વ શુન્યમાં મળી જતું અને દુષ્ટ મન વધારે બળવાન થઇ પોતાના મુળ વિષય તરફ ખેંચી જતું. આ યુવકે “ ગોવીંદ ” ? “ ગોવીંદ ” ? એમ ધુમ મારી. જવાબમાં “ એ આબ્યોજી ” એવા શબ્દો સંભળાયા. ચોડીવાર પછી ગોવીંદ ઉપર આબ્યો અને બોલ્યો “ કાં બાપુ ” ? “ જરા, આ, લાવવાનું નીચે કહે, “ જી ચાલ્યો ” એમ કહી ગોવીંદ નીચે ગયો. અને ક્ષણવારમાં પાછળથી છછૂછછૂ નૂપુરનો અવાજ સંભળાયો. અને એકગોવર્ણની પરિચિત તરણી આવી પહોંચી. આ યુવતીના કર કમલમાં ચા, નાં બે કપ્પલ ભરેલાં હતાં. અને હસ્તમાં સુવર્ણની ફેન્સી બંગડીઓ શોભી રહી હતી. તેનું વિશાલ વૃક્ષસ્થલ સુવર્ણના મનોહર અછાડાથી અને રાયણ માળાથી શોભી રહ્યું હતું, મંદ મંદ ચાલે, આ યુવતી તે યુવક પાસે આવી ઉભી એટલે યુવક બોલ્યો:—

“ ંહાલી તેં જાત્રેજ આટલી તસ્લી.....

“ એમાં તસ્લી શાની ? આ નાટકી બોલી તેં ક્યાંથી શિખ્યા. ! ” વચ્ચમાંજ ચુવતી બોલી.

“ ના, ના. પણ બીજુ કોઈ હતું નહિ શું. ? ”

“ છે, ને હું આવી તેમાં બગડી શું ગયું. ગંભીરાઈથી ચુવતી બોલી.

“ સાફ લે હવે પી લઈએ. બંને પતિ પત્નીએ પાસે પડેલી ખુરશીઓ ઉપર બેસી આ, પી લીધી, ત્યારપછી ચુવક બોલ્યો, બહાલી ? આજે મ્હારે તને એક પ્રશ્ન પુછવો છે. મ્હારી બચુડી. (પત્નીને મધુર ચુંબન લેતાં પતિએ પૂછ્યું)

“ એંહ ! હજુ સુધી તમારો આ અટકચાળો સ્વભાવ જરાપણ ગયો નહિ. બોલો શું કહેવું છે ? ” છણકો કરતાં ચુવતી બોલી.

“ એક પ્રશ્ન પુછવો છે. જુવાબ આપીશ ? ”

“ જેવો પ્રશ્ન ”

“ ના, ના પણ ત્હારી માહીતીની વાતમાં ” ?

“ ઠીક છે. ”

“ જો ત્યારે તું સાચેસાચું બોલ-કે હું ત્હારો અગ્નિ અને બ્રાહ્મણની સમક્ષ પરચોલો પતિ છું ? ”

“ તેની મને શી ખબર ? તમે જાણો.

“પ્રભો હું બાણેશ હોશ્વતો જાણી હંમેશાં મારું પ્રયોગનું
શું હતું. માટે મારી મિલિત મહેનેશ પદા મહેનેશ આમ જાણી
મમાં નાખે જે હું જાણી.” હાં જાણી જાણી જાણી ”

“એમાં વળી બુરમશે જાણે અમરમશે. એમાં મહારી કોઈ
પણ રીતે પતિ તો ખરાજ કે નિ.?”

“હવે રીતે ?”

“તુમારાથી મહેનેશો સામાનો ખ્યાલો રીતે.”

“હવે રીતે ?” હવે તુમારો પતિનું ?

“હા, એજ રીતે.”

“આ શબ્દોની જાણીબુરની, યાજ્ઞીરી શી ?”

“આ મહારી મુદ્રિકા. એમ ખોલી યુવતીએ.”

આંગળીએથી એક મુદ્રિકા કુડી પ્રોવાના પ્રિયતમની

આંગળીએ સેરવી દીધી. આ મુદ્રિકા ઉપર “મંબુદોષા”

એવું કોતરેલું હતું. અને આ યુવતીનું નામ પણ મંબુ-

દોષાજ હતું. થોડો વારમાં ગોવિંદ ઉપર આવ્યો અને આ

નાં ખોલી ખ્યાલાં લઈ ગયો, આથી આ દંપતી એવાં

નિમકડલાલ જાણે વખતે કહે, એવાં જાણી મરણ મુજબ

કામ કરનાર નોકરીની કુટલી વડાંની છે. એના વિચારમાં

તદલીન થયાં. પુનઃ એવીં ઉપર આવ્યો અને જાણે;

આ પ્રણયી યુગલ સંપુટક* ચુંબનમાં મશગુલ હતું.
ગોવીંદને એકદમ ઉપર આવેલો જોઈ-

“કેમ ગોવીંદ એકદમ આવ્યો ?” મંબુઘોષા બોલી.

“બાં સાહેબ, કોઈ એક અબજણે માણસ ઘરમાં આવવાનું કહે છે. આ માણસની આંખો લાલચોળ જેવી થઈ ગઈ છે. અને જાણે અત્યારે તે અત્યંત ક્રોધમાં હોય તેવું દેખાય છે. તેથી હું ત્હને એકદમ ઘરમાં દાખલ નહિ કરતાં આપને કહેવા માટે આવતો હતો. એવામાં મોટાં શેઠાણી બા, મેંને રસ્તામાં સામાં મળ્યાં અને તેમણે મ્હને તે માણસને ઘરમાં દાખલ કરવાની ના કહેવાથી હું બારણાં બંધ કરી આપને કહેવા માટે.....”

ગોવીંદના ઉપલા શબ્દો પુરા થાય તે પહેલાં અચાનક એક મોટે અવાજ થયો અને તરતજ એક સણસણાટ કરતી ગોળી ગોવીંદની છાતીમાં આરપાર નીકળી ગઈ. બિચારા ગોવીંદ નિમકડલાલ નોકર તરફડીઆં મારતો નિથે પડ્યો; અને થોડીવારમાં રામશરણ થઈ ગયો. આ અણધાર્યો

* નાયક નાયકના ઓઠને પોતાના ઓઠ લગાડી અત્યંત પ્રેમથી જે ચુંબન લે છે તેને સંપુટક ચુંબન કહે છે.

[ચુંબન મી માંસા]

બનાવ બનવાથી બન્ને પતિ પત્નિ ઘણાંજ ભયભીત થયાં.
 અને તેમનાથી શો ગજબ !! શો ગજબ !! એમ એકે
 અવાજે બોલાઇ જવાયું. ચોળી જે દીશામાંથી આવી, તે
 તરફ એક મોટો ધીચ આંખો આવેલો હતો. તરતજ તેમાંથી
 “ મિશાન ચુકયું ” અફસોસ. અફસોસ. એવા શબ્દો
 સંભળાયા. અને કાળા ઝબ્બામાં પોતાનું આંખુ શરીર
 સંતાડેલી, કંઈ મનુષ્યાકૃતિ આંખા ઉપરથી નિચે ઉતરી
 વાયુ વેગે પસાર થઈ ગઈ.

પ્રકરણ. ૨. બુ.

પ્રેમમાળાની વિરહ જ્વાળા.

બ, દીન કંથ બિદેશ ચલે, ગલહુન લગીન પરીચરના,
 તા દીનસે તન તાપ ભયો, મન શોચ રહી પિયુકો મિલન.
 સુખ ભુલીગઈ દુઃખ પુલી રહયો, દોઉ નયન લગે ગિરીકોઝરના.
 કવિ ગંગકી નાર બિચાર કરે, પિયુઠા પિછરાસે ભલે મરના.

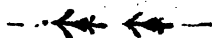
ત્રી તાણી કામ શમી રહી હતી, નજમંડળમાં ચન્દ્રમા
 રી છુપાતો, લપાતો, પશ્ચિમ દિશ્વધૂને આલિંગવાને
 ત્વરાથી ગમન કર્યા કરતો હતો. સઘળે શાન્તિ
 દેવી પોતાનો પૂર્ણ પ્રભાવ પ્રસરતી રહી હતી. આકાશ

સ્વર્ગ, નહોતું. ; વરસાદ વરસી ગયાને એ કંલાકથી વધુ
 વખત થયો ન હોય. ઠેર ઠેર માણીનાં ભરાયલાં ખાખોચી-
 આમાં દેડકાં, નૂતન, જલમાં દેડે ટો ટો ટો વિગેરે, શબ્દો
 કરી, રહ્યાં હતાં, સુધરાઈના કાનસોમાં મંદ મંદ ક્રિયાઓ
 પાણી, અંકારને, ખસેડવાને, વૃથા પ્રમત્ન કરી નહાં હતા.
 સર્વ જગત, અલ્પારે નિદ્રા દેવીના અંકમાં જુલતું હતું,
 કેદલાંક પ્રાણી સુમલે પ્રેમ વાર્તા લાપ કરી હમણાંજ
 શુંઆરૂઢ થયાં હતાં. પરન્તુ સુવર્ણચુરના આ એક વિશાલ
 મકાનમાં ફક્ત એકજ મનુષ્યના હૃદયને શાન્તિ નહોતી,
 ઉદ્વેગાં હતો. આ એક નવ યૌવન તારણી પ્રકરણને મથાળે
 લાગેલી ક્રિયામાં બેસતી તરફથી આં મારતી પથારીમાં પડી
 હતી. કેટલીકવાર તે છઠ્ઠીને પોતાના આરક્ષમાં આમ તેમ
 ફરતી, તો કેટલીક વાર તે મથારીમાં પડી નિદ્રા લાવવાનો
 પ્રયાસ કરતી હતી. થોડી વાર પછી તેણે નિદ્રાધીન થયે
 લા દીપકને કોણસેટમાં પુનઃ જાગૃત કર્યો અને પુસ્તક
 લઈને માંચવા બેઠી. પુસ્તકના એક પાની એક
 એમ કેલેક્ષક માનાં ફેરવી કાઢયાં. પણ વાંચનામાં તેનું
 ચિત્ત ચોંટાયું નહિ, તેથી તે બંધ કરી પુનઃ શબ્દામાં
 પડી. ખરેખર તાવના દરદીને સન્નિષાતનું એસડ ગુણ
 પ્રદ શી રીતે નિવડે ? નજ નિવડે. તેવી રીતે સંસારના

અંગ . પ્રત્યંગોમાં પ્રસરેલા આ યુવતીના વિરહાનલને શાન્ત કરવાને બિચાઈ પુસ્તક શું કરી શકે ?

પાઠક ગણ ! આ યુવતીનું નામજ પ્રેમમાળા હતું. તેના પિતા એક શ્રીમાન વણીક ગૃહસ્થ હતા. તેઓ પોતે કેળવણી પામેલા હતા, અને સુધરેલા વિચારના હતા. સુવર્ણપુરમાં તેમની કાપડની એક ગંભીર પેઢી ચાલતી હતી. તેમને કૃષ્ણલાલ કરીને એક પુત્ર અને પુત્રી [પ્રેમમાલા] આ બે સંતાન હતા. તેમની પત્નીનું નામ અંહનલક્ષ્મી હતું, અંહનલક્ષ્મી ઘરમાં રસોઈનું કામકાજ કરતાં અને કૃષ્ણલાલની ઉંમર વર્ષ ૧૫] ની હોવા છતાં પણ તે દુકાન પર બેસતો, અને મધ્યન્હે જ્યારે તેના પિતા લોજનાથે ઘેર આવતા ત્યારે તે ગુમાસ્તા ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરતો. નહિતો બાકીનો વખત દુકાનના એક ખુણામાં બેસી નાંચેલો, વાર્તાઓ વિગેરે ગામની પબ્લીક લાયબ્રેરીમાંથી લાવીને વાંચતો. ટ્રાપ્પલી નાની ઉંમરમાં અને અભ્યાસ કરવાના સુવર્ણ મય સમયમાં તે પોતાનો કાંમતી વખત આમ કેમ ગાળતો હશે ? તેનો પાઠક તુંજ વિચાર કરીશ ? શું તે સર્વે વિદ્યાઓ લાણીને પંડીત બની ગયો હશે ? કે તેને અને સરસ્વતીને લલલાડ થઈ હશે ? આમાંનું કંઈ

હશે કે ? અલગત ! તેમાંનું કંઈજ નહોતું. સર્વનું કારણ માત્ર એકજ વસ્તુ હતી. તે લગ્ન હતું, પણ તે એકલુંજ નહોતું. તેની સાથે દુનીયામાં લેખાયલી ખોટી શરમ પણ હતી.

ગિયારો કૃષ્ણલાલ જ્યારે ગુજરાતી ધોરણ ત્રીજામાં હતો. ત્યારે તેનું લગ્ન તદ્દન ગાદ્યાવસ્થામાં કરવામાં આવ્યું હતું. અને જ્યારે તે ધોરણ છઠ્ઠામાં આવ્યો ત્યારે તેની પત્નીને શ્રીમંત આવ્યું. “ ઠીક લાઈ ! તું તો થોડા વખતમાં એક છોકરાનો ગાપ થઈશ ! અલ્યા ! હજુ મુછ તો કુટી નથી. માટે એક બે પૈસાની બજારમાંથી લાવીને ચોદ; એટલે મોટો મરદ દેખાઈશ. નહિતો એક ઉંચામાં ઉંચી, બેંગલોર કંપ લાવીને પહેર. જેથી તું ઉંચો દેખાઈશ. વિગેરે વિગેરે હાસ્ય ભરી મશ્કરીઓ, તે ગિયારો પોતાના ગામના લોકોમાંથી સાંભળી સાંભળીને કંટાળી ગયો, અને પરાક્રષ્ટાએ છઠ્ઠી ચોપડી પુરી કરી. અને આગળ વધી ઇંગ્લીશ અભ્યાસ કરવાનો વિચાર હોવા છતાં પણ ઇશ્વરેચ્છા ને અધીન થઈ અભ્યાસને તિલાંજલી આપી.

હાલ તેને નવીનચંદ્ર નામે પુત્ર ઉંમર વર્ષ બેનો હતો. વાંચક ! આથી તું ગલરાઈશ નહિ. આવા બનાવો, આ

ચિત્રવિચીત્ર હુનીઆમાં બન્યાજ નય છે. શું ? બાળકન
એ એક આ ભાર્તાભુમિને અધોગતિમાં લાવવાનું કારણ
નથી ? છેજ—ઠીક, કૃષ્ણલાલ તો જાણે પુરૂષ હતો. જેથી
તે લાત મારીને પોતાના દિવસો નિર્મળવા લાગ્યો પણ હજી
પ્રેમમાળાની પોક ક્યાં પુરી મુકાઈ છે? કૃષ્ણલાલના પિતા
મનમોહનદાસ (સુર વાંચકો જાણશે કે કૃષ્ણલાલના પિતા
નું નામ મનમોહનદાસજ હતું) પોતે બી. એ. સુધી ભ-
ણેલા હતા. પણ ખુબી માત્ર એટલીજ હતી કે તેમનાં પ-
ત્ની ચંદનલક્ષ્મી કાંજા અક્ષરને ફરી મારવામાં કુશલ હતાં.
અને મનમોહનદાસ પોતે, “ યજ્ઞનાર્થં સ્તુ પુજ્યન્તે રમન્તે
તત્ર દેવતાઃ ” આ વાક્યના ચુસ્ત ભક્ત હતા. તેથી
ચંદનલક્ષ્મીને દાખ તેમના ઉપર વિશેષ પડ્યો હતો. અને
ઘરમાં જેમ ધારે તેમ કરી શકતાં.

કૃષ્ણલાલ હવે નોવેકો, વાર્તાઓ, અને ઇતિહાસો વિગેરે
વાંચવાનો સંપુર્ણ શોખીન બન્યો હતો. તેથી કેટલીક વાર
પ્રેમમાળાને પણ સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચવા લાવી આપતો.
પ્રેમમાળાએ પણ પોતાના આ દેવી બ્રાતાની મદદથી ગુજ-
રાતી સાહિત્ય ખુબ ફેન્દયું હતું. તેની ઉંમર અત્યારે સત્તર

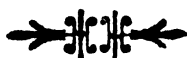
વર્ષની હતી, તેના પિતાએ ગુજરાતી ઉપસંત ઇંગ્લીશ પાંચ
ચોપડીઓ મહા મહેનતે લખાવી હતી, પણ આ લખાવામાં
ચંદનલક્ષ્મી દરરોજ કંકાસ કરતાં અને વારંવાર મનમોહનદાસ
ને કહેતાં કે એને તમારે યેરીસ્ટર બનાવવી છે ? કે કચેરી
માં વકીલાત કરવા મોકલવી છે ? અમારે યેરાંની જાતને
લણીને ક્યાં નોકરીઓ કરવી છે ! મનમોહનદાસ જુવાન
માં કહેતા કે એવું કાંઈ નથી, પણ વિદ્યા એ મનુષ્યના
શરીરમાં વિનયનો સચાર કરનાર એક અમુલ્ય
વસ્તુ છે. તે કંઈ નોકરી ધંધા માટે કેવળ નથી છે, એમ
સમજવું એ ભુલ લેવું છે. કારણ કે દરેક મનુષ્યને વિ-
નીત થવાની જરૂર છે. “ ચિત્તયેન ચિન્તાત્ત્રી ” વિનય
વગર શરીરની શોભા શી ? જે વિનયથી શરીર શોભાને
પાત્ર થાય છે, તે વિનય વિદ્યામાંજ સમાયેલો છે.
“ વિષાદગતિ ચિનયમ્ ” વિદ્યા વિનયને આપે છે. પરંતું
આ બધી ડહાપણ ભરી વાતોનું ચંદનલક્ષ્મીની કર્ણેન્દ્રીય
પર પત્થર પર પાણીજ થતું.

“ છોકરીને તો પારકે ઘરે મોકલવાની ઈચ્છા તેને
લણવું શું અને ગણવું શું, ખખરદાર જે પ્રેમમાળાને
કાલથી નિશાળે મોકલી તો તમારી વાત તમે જાણ્યા ! !
વિગેરે વિગેરે મહા વાક્યોનો વરસાદ મનમોહનદાસના ઉપર
વરસતો, તેથી તે ગિચારાએ કંટાળીને પ્રેમમાળાની નિશાળ

ખંધ કરી. અસ્તુ, પણ કૃષ્ણલાક્ષ્મીને બાળલગ્ન રૂપી જયોતી
મય જાજવલ્ય માન જવાળામાં હોમવા ઉપરાંત પુત્રીને
પણ લોગ આપવા આ અશીક્ષિત માતા ચુકી નહોતી. તેણે
જ્યારે પ્રેમમાળાની ઉંમર સાત વર્ષની તદ્દન અણુસમજી
અવસ્થામાં હતી ત્યારે તેનાં લગ્ન પાંચ વર્ષની વયના
દુનીઆમાં લેખાવતા કુળવાનં વરની સાથે કરી નાખ્યાં હતાં
જ્યારે પ્રેમમાળાના પતિને પુર જોડનાં પણ નહોતું
આવડતું તેની આજીવનની પરિસ્થિતિના સંસ્કારો વિચિત્ર
હોવા ઉપરાંત તેની જીલ જરા ચોટતી હતી. આવી સ્થિ-
તિમાં પ્રેમમાળા રૂપી રત્ન પથ્થર પર પછાડવામાં આવ્યું
હતું છોકરો ધીમે ધીમે સાધારણ બોલવા શીખ્યા પછી
તેને નિશાળમાં મુકવામાં આવ્યો. તે બુદ્ધિશાળી હોવાથી
ગુજરાતી ચાર ચોપડીઓ થોડા વખતમાં લખ્યો, પણ એક
દિવસ નિશાળમાં હિસાબ નહિ આવડવાથી માસ્તરે તેને
માર્યો તેથીજ તેણે નિશાળે જવાનું મુકી દીધું. “રાંડીપુત્ર
શાહબદા” અહિંઆં પણ તેમજ હતું પ્રેમમાળાના પતિને
બાપ તેની બાક્યાવસ્થામાંજ મરી ગયો હતો. તેથી તેની
વિધવા માતા સિવાય તેની સંભાળ લેનાર કોઈ નહોતું.
જે વરસ સુધી નિશાળ છોડ્યા પછી તે ગામમાં આમતેમ
ભટકવા લાગ્યો અને તેને બીજા કેટલાક દુષ્ટ છોટરાઓની
સોબત થઈ. બલિયસી કેવલ મિશ્વરેચ્છા. ઈશ્વર ઇચ્છાજ

જલવતી છે. એક દિવસે તેની માતા સાથે ઘરમાં લઢવાડ થવાથી તે કંઈક નારી જ્યો હતો. અને તેનો આજ પર્યંત કોઈપણ જાતનો પતો નહોતો.

પ્રેમમાળાના પિતાને જ્યારે આ વાતની ખબર થઈ ત્યારે તેમણે પોતાના જમાતૃની શોધ કરવામાં સારો પૈસા જગાડ્યો હતો, કુવા, તળાવો, વિગેરે શોધાવ્યાં હતાં, આ ઉપરાંત પરગામના પોતાના કેટલાક મિત્રોને પણ તેની નિશાનીઓ વિગેરે લખીને તપાસ કરવા સુચવ્યું હતું. પરંતુ સર્વ વૃથા ગયું, અને તે ન જડ્યો તે નજ જડ્યો. અત્યારે પ્રેમમાળાની ઉંમર સત્તર વર્ષની હોવાથી યુવાવસ્થા એ તેના તન સરોવરમાં સ્નાન કરવા માંડ્યું હતું, તેના પ્રત્યંગે અત્યારે પ્રાતઃકાલીન પદ્મની માફક વિકસિત બન્યાં હતાં, પણ ભોગી જમર વિના સર્વ નકામું હતું. પોતાના વિયોગી પતિના સંપુર્ણ અભાવથી પ્રેમમાળા પથારીમાં પડી પડી નિદ્રા નહિ આવવાથી નિચે પ્રમાણે ગાયન બોલવા લાગી.

“ મારૂં જોખન ઝોલાં ખાય
મારૂં મનડું જાડું અકળાય
રસીક વરના વિના વિતી જીવાની જાય

રસીક વરમાં વિના

મદન ભાગ ખિલ્યો છે ભારી

* મનના તરંગ ઉભરાતા. માફ જોગન

આ પ્રમાણે યોજતી પ્રેમમાળા આંખો બંધ કરીને
શય્યામાં શાન્ત પડી હતી. રાત્રી ઘણી જવાથી ચિતલ
પેવન લાગ્યો હતો. તેથી પ્રેમમાલાનું ચિત્ત 'કંઈક
'સ્થિર થયું' ને જગતન ઝીઝાવતી નિશ્ચ દેવીએ હવે આ
'વિરહીલ્લી' પ્રેમમાલાને યજ્ઞ પોતાના અંકમાં લોધીને મધુર
ધાવ વગોડી પ્રેમમાળાના શયન શૂકને ગળતી મુકયું.

શ્રી.

પ્રકરણ ૩ જી.

“ ચશુરાગ કે દ્રષ્ટિ મિલન. ”

The sun in heaven was shining gay,
All things were joyful on that day
Love works a different way in different minds:
The fool enlightens and the wise he builds.

“ R, Southy. ”

& “ Dryden ”

* કળીયુગની સતી તાટક.

પ્રા તઃકાલનો સુવર્ણમય સમય ઝગઝગી રહ્યો હતો.

મધુરા મધુરા ઠંડા પવનની આનંદમય લહરીઓ

મધુરી માત્રના દિલને આનંદ આનંદ આપી રહી હતી.

ભગવાન સવિતા નારાયણ પૂર્વાકાશમાં ધિમે ધીમે ઊદય પામતા હતા. સુવર્ણપુરની સન્નારીઓ મુગ્ધ કંઠથી

“ જંગને જાદવા કૃષ્ણ ગોવાળીઓ, તુંજ વિના ધેનુમાં કોણ જશે. ” “ ઉઠ પ્રભાતમાં દીઠ ડાકોરમાં દીક ડાકોર

સું મન મોહ્યું ” વિંગેરે વિંગેરે પ્રભાતીયા મધુર કંઠથી લલકારી રહી હતી. કેટલીક માતાઓ પોતાને અહકારમાં

પ્રવૃત થવાનું હોવાથી પોતાનાં બહાલાં શિશુઓને ઉઘાડવા ને માટે કોમળ કંઠથી મધુરાં હાલરડાં ગાઈ રહી હતી.

વહેપારીઓ પોતાની દુકાનો ઉઘાડી વાળીં જુડીં સાફ સુક કરવાની ગડમથલમાં હતાં. બજારમાં કાછીઓનો મોટા

રાગડા કાઢીને એ૦૦૦૦૦૦૦૦ લાજીં પૈસાની બસેર૦૦૦૦૦૦૦૦ સુરણ ટકાનું શેર૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ધત્યાદી શખ્દો ખુબ

લલકારીને યોલવા મંડી પડ્યા હતા. આહકો પણ જે વધારે લલકારીને યોલતા તેને ત્યાં માલ ખરીદવા કે ભાવ

પુછવા વિશેષ જતા તેથી તેમની [કાછીઓની] લાંબા ટુંકા રાગડા તાણવાની સ્પર્ધા થતી. દુધ વેચનારીઓ પણ

માથા ઉપર પોતાની તાજી અજવાળેલી તાંબડીઓ મુકી
ઠેકડા બસતી ત્વરાથી ગમન કર્યા કરતી હતી.

આવી રીતે સુવર્ણપુરમાં પ્રભાતનો પ્રભાવ પ્રસરી રહ્યો હતો. સુવર્ણપુરના નામાર્જિત શેઠ મનમોહનદાસના મકાનની સામેની બાજુએ એક બે મજલાનું સાધારણ સ્થિતિનું ઘર આવી રહ્યું હતું તેમાં બનસીધર કરીને એક યુવક અને તેની માતા, આ બેજ જણ રહેતાં હતાં, હાલમાં કેટલાક દિવસથી ઘરમાં બનસીધર સિવાય પુરૂષ વર્ગમાં કોઈ ન હતું. અત્યારે બનસીધર મેટ્રીક્યુલેશનમાં અભ્યાસ કરતો હતો, અભ્યાસ કરવામાં અને ઘર ખર્ચ ચલાવવામાં તેને પૈસાની પુષ્કળ જરૂર પડતી. પૈસા ઘરમાં કોઈ કમાનાર નહતું. બનસીધર હાલ અભ્યાસ કરતો હોવાથી તે પૈસા કમાઈ શકે તેમ નહતું. તેનો બાપ તેને પાંચ વર્ષનો મુકીને અમેરિકા કાંઈ નોકરી કરવાના બહાનાથી રવાના થઈ ગયો હતો, તેનો અધ્યાપી પર્યંત પત્રવ્યવહાર કે બંબર અંતર પણ નહોતી. બનસીધરની માતાનું નામ મૈનાવતી હતું. પતિના પરદેશ ગયા પછી તે બિચારીએ પોતાના દિવસો મહા મુશ્કેલીએ પસાર કરવા માંડ્યા

આગળ જતાં તેને પોતાના ઘરેણાં ગાંઠાં વિગેરે વેચીને ઘર ખર્ચ ચલાવવો પડ્યો. બનસીધર દિવસે દિવસે મોટો થવા લાગ્યો, અને ગુજરાતી સાતમી ચાંપડીમાં પહેલે નંબરે પાસ થયો અને સારૂં ઇનામ મેળવ્યું. આથી મનમોહનદાસે તેને પોતાનો એક ગરીબ નિરાધાર પાડોશીનો પુત્ર જાણી માસીક રૂ. ૭ તેનો અને મૈનાવતીનો ગૃહ ખર્ચ નલે એ હેતુથી આપવાના ઠરાવી ઇંગ્લીશ ભણવા બેસાડ્યો.

મૈનાવતી અને ચન્દનલક્ષ્મી બંને પડોશીઓ હતી, એટલુંજ નહિ પણ બંને ખરેખરી બહેનપણીઓ હતી. મૈનાવતીએ એક દિવસ વાતમાં વાત કાઢીને, ચન્દનલક્ષ્મીને કહ્યું કે “ જો મારો બંસીઓ આ સાલ સાતમી ચાંપડીમાં પહેલે નંબરે પાસ થયો !

“ હા બહેન બહુ સારૂં થયું ” ચન્દનલક્ષ્મીએ કહ્યું.

“ હવે સારું ! અને ખોટું ! બહેન અમારું ગરીબનું નસીબ ગરીબ કેની, જો અત્યારે એનો બાપ ઘરમાં હોત તો જરૂર એને અંગ્રેજી ભણવા બેસાડત ! પણ હું શું કરું તું જાણે છે કે હું દિવસો કેવી રીતે કાઢું છું ! ” મૈનાવતીએ કહ્યું. “ કાંઈ શ્રીકર નહિ બેન હું આજે એ-મને [મનમોહનદાસને] તમારે વિષે કહીશ. અને ઘણું

ભાગે માસીક રૂપીઆ સાતેક અપાવીશ. તેથી તમારું ગાડું
ધીમે ધીમે ચાલશે. ” ચન્દનલક્ષ્મીએ કહ્યું. “ વારૂ બહેન ”
મૈનાવતીએ કહ્યું. આ વખતે મૈનાવતીના ગળગળા ગળા-
માંથી, “ વારૂ બહેન ” એવા આભાર પૂર્ણ શબ્દો
દરરોજના કરતાં બહુજ જુદી રીતે નિકળ્યા હતા. તેના
હૃદયમાં આજારે નિરાશામાં આશારૂપી બીજને અંકુરો
પ્રુટવા માંડ્યા હતાં.

ચન્દનલક્ષ્મીએ તે દિવસે મનમોહનદાસને આ વાત
કહી અને બનસીધરને માસીક રૂપીઆ સાત આપવાનું પણ
કહ્યું. મનમોહનદાસને પણ આ વાત સારી લાગી. તેથી
તેણે તેને માસિક રૂ. ૭ ની સ્કોલરશીપ આપવા માંડી
હતી, અને વધારેમાં યથા સમય ઉપયોગી પુસ્તકો, કપડાં
વિગેરે પણ આપતા હતા. આથી બનસીધર પોતાનો
અભ્યાસ ચલાવી શક્યો હતો. અને આજ સુધીમાં તે
મેટ્રીકયુક્તેશન સુધી આવી પહોંચ્યો હતો.

બનસીધર અત્યારે ખરેખર બનસીધરજ બન્યો હતો.
મનમોહનદાસ તરફથી તેને દ્રવ્યની પુસ્તકોની અને લુગ-
ડાં વિગેરેની મદદ આવી પહોંચવાથી જેમ અધુરો ઘડો
છલકાય તેમ પોતાની પાછલી સ્થિતિને વિસરી જઈ
હાલના જમાનાની અપટુડેટ ફેશનમાં રહેવા લાગ્યો.

હતો. આવી રીતે બનસીધરની કાર્ય વાહી ચાલતી હતી. આજરોજ મનોહર પ્રભાતમાં શય્યા ત્યાગ કરી. બનસીધર પણ ઉઠ્યો, અને પોતાની પરમપ્રિય બંસરીને હાથમાં લઈ વગાડતો વગાડતો જરૂખામાં આવી એક ટુટેલી ખુરશી પર શરીર ટેકવી બેઠો અને વિવિધ જાતનાં ગાયનો બંસરીમાં સુર મેળવી વગાડવા લાગ્યો.

ખરેખર શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ પણ પોતાની મધુરો મોરલીથીજ ગોપીકાઓનાં ચિત્ત હરણ કરી લીધાં હતાં ! બનસીધર પણ તેમ કંઈક વિજયી નિવડ્યો ખરો ! !

થોડીજ વારમાં સામેની બારી ફટા ફટ ઉઘડી અને અતિ બારીક શ્વેત વસ્ત્રમાં પોતાના સુકુમાર શરીરને પરિધાન કરેલી, અને ધૌવનની પુર ખંડારમાં ઝુલતી તરુણી સામેના ઝરૂખામાં જેમ વાદળાંમાં ઘેરાયલો ચંદ્રમા એકદમ પ્રગટ થઈ વિશ્વને પોતાનો પ્રભાવ બતાવી તેજમાં આંજી નાખે છે તેમ પોતાના મુખ ચંદ્ર મંડલના નેત્ર રશ્મીથી બનસીધર ઉપર પોતાનાં શાન્ત કીરણો ફેંકવા લાગી. બનસીધરની દ્ર પણ બારી ઉઘાડવાના અવાજથી ઝરૂખામાં ક્યારનીએ ઠરી ચુકી હતી. બંનેની સ્નેહધારા શરૂ થતાં વારજ પરસ્પર દૃષ્ટિ મિલન થયું અને અપ્રતિ-મ આનંદ રસ શરીરમાં નહિ સમાઈ શકવાથી, મુખદ્વાર-

થી હાસ્ય રૂપે ઝરવા લાગ્યો. થોડીવાર પરસ્પર હાસ્ય થયા પછી જેમ દુધ અને છાશનું સંમિલન થતાં, વિકાર યુક્ત દધિ ઉદ્ભવે છે, તેમ આ પ્રણયી જોડું લેગાં થતાં વિકાર યુક્ત પ્રેમ કે અવિકારી પ્રણયે જન્મ લીધો અને સ્વર્ગિય અવર્ણનીય આનંદ આપનારું મધુરું ચક્ષુરાગ કે દ્રષ્ટિ મિલન શરૂ થયું.

પાઠક ગણુ ! મહારે તમને જણાવવાની જરૂર નથી કે જરૂરે ઉભેલી તે પ્રણય પ્રતિમા તે પ્રેમમાળાજી હતી.

બનસીધર કેટલીક વખત પ્રેમમાળાની સામું જોતો, અને દાણવાર વિચાર વારિધિમાં ગોથાં ખાતો. બિચારા બનસીધરનું હૃદય આત્યારે બન્ને બાજુથી ગુંચવાતું હતું, ઘડીમાં વિચાર કરતો કે હું આ શું કરું છું ? હું કોણ ? ક્યાં અમારી ગરીબ કંગાલ હાલત ? અને ક્યાં આ રસ થી શિંબળએલી રસીકડી ? ખરેખર મનમોહનદાસ હાલ એક મારા પોષક પિતા છે. માટે હૃદય તું સ્થિર થા ! મન તું સાવધાન બન ! વિગેરે વિગેરે વિચાર શ્રેણીમાં ગુલતો. પણ જ્યારે ઉચું જોતો ત્યારે સર્વ વિસરી જતો, અને પ્રેમમાળાના પ્રેમપાસ આગળ સર્વ તેને તુચ્છ ભાસતું હતું. પ્રેમમાળા પણ બનસીધરનાં મુખ ઉપર

બહુની અસર માફક થતા ફેરફારો નિહાળી રહી હતી.
જ્યારે બનસીધરે ઉંચી દૃષ્ટિ કરી ત્યારે,

*Oh ! my dear will you give me
your heart ?*

એવા શબ્દો બહુજ ધીમેથી, પણ જાણે ફેનોગ્રાફ
ની પ્લેટમાં તાલ બંધ વાગતા હોય ! તેમ મધુર રણકાર
યુક્ત તેની કર્ણેન્દ્રિય પર પડ્યા, અને તે તરતજ આંખ-
આંખ જોઇ બહુ ધીમેથી બોલ્યો—

*O' yes my most beloved Prama-
mala I will.....*

આ વાક્ય જ્યાં પ્રેમમાળાની કર્ણેન્દ્રિય ઉપર પડ્યું કે
તરતજ “ મોટાં બેન બા સાહેબ નિચે બોલાવે છે ”
એવા શબ્દો પ્રેમમાળાએ પોતાના ઘરમાં સાંભળ્યા “ એ
આવી ” એમ કહી પ્રેમમાળા ઘરમાં જતી વખતે પોતાના
રક્ત પદ્મની રતાશની લાલી યુક્ત ગુલાબી ગાલ અને
પ્રવાલ સમ ઓષ્ઠમાં સંતાડેલી દાડીમ કળીઓ જેવી દંત
પંક્તિ વિકાસી મધુર અદૃ હાસ્ય કરી, બનસીધર તરફ
પુનઃ દૃષ્ટિ પાત કરી, તિવ્ર કટાક્ષ મારી બનસીધરનું

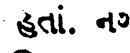
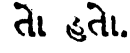
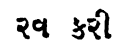
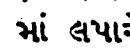
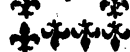
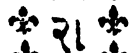
હૃદય લેદતી મંદમંદ સ્મીત કરતી જડખામાંથી અદૃશ્ય
થઈ ગઈ !

પ્રકરણ ૪ થુ.

“ ખુનની તપાસ ”

“ દિલગિરી દિલની દૂર કરવા ઘટઘટાવું શરાબને,
મૂજ હૃદયનો પરિતાપ હરવા ઘટઘટાવું શરાબને,
આનંદ લહરીમાં ઊછળવા ઘટઘટાવું શરાબને,
મસ્તીમાં મસ્તાન બનવા ઘટઘટાવું શરાબને.

ત્રીના નવેક વાગ્યાનો સુમાર થયો હતો.

નિશાનાથ બહાલી નિશા-સુંદરીના શામ વજ્ર
માં લપાએલા હતા. ઠેર ઠેર તમરાંઓ ખોતાનો અખંડીત
રવ કરી રહ્યાં હતાં. ક્વચિત્ ધ્રુવડનો કઠોર શબ્દ સંભળા
તો હતો. નિશાચરો અત્યારે સ્વચ્છંદથી વિહાર કરી રહ્યાં
હતાં. નગરના રસ્તા ઉપર કોઈનો પગરવ જણાતો ન હતો
કિન્તુ પ્રકરણ એકમાં વર્ણવેલા જલાશયની પાળ ઉપર

અત્યારે કાંઈએક મનુષ્યાકૃતી વ્યથ ચિત્તથી આંબુબાંબુ
 બેતી ચમકતી કદી કંઈ અવાજ થતાં જાડની ઓથે સંતાઈ
 જતી. આવી રીતે વિચિત્ર ગમ્મતમાં આપણે બેઠ
 શકીએ છીએ. થોડીવાર પછી આ શ્યામ વસ્ત્રમાં
 પરિધાન થયેલી મનુષ્યાકૃતી પૂર્વ દીશા તરફ ચાલવા માં-
 ડી. અને સિધા ધોરી રસ્તા લાણી નહિ પ્રસાર થતાં, તે
 તો આંડે અવળે માર્ગે ચાલવા માંડી તેથી તદન અબજુથા
 ખાડા ટેકાવાળા, અને કંટકપૂર્ણ માર્ગમાં આપણે તેની
 મછવાડે જવાની જરૂર નથી. સુર વાંચક વૃન્દ તેમની
 દૃષ્ટિ સમક્ષ બનેલા ગોવીંદના ખુનનો બનાવ વિસરી ગયા
 નહિ હોય ? ગોવીંદના ભૂશાયી થયા પછી તેના મરણના
 સમાચાર વાયુ વેગે આખા નગરમાં પ્રસરી ગયા હતા.
 સરકારી પોલીસ ઝંટમાં તે વાતની ખબર પડતાંજ
 કોન્સ્ટેબલ વિગેરે સરકારી મંડળે આવી પંચકયાસ કરી
 મુડદું બાળી દેવા પરવાનગી આપી. અને ખુન થવાના
 કારણોમાં ગોવીંદના કયા કયા હુશ્મનો છે. તથા એનું કોઈ
 ખુન કરે તેવું એણે કયું કામ હાલમાં કર્યું છે, અથવા
 પાંડલાં કોની કોની સાથે અણુબનાવ હતો, ઇત્યાદી પ્રશ્નો
 પુછ્યા. પણ ગોવીંદને તેમાંનું કશું હતુંજ નહિ. તેથી કોઈ
 આફ નાખાડી અને આવું અચાનક ખુન થવાનું શું
 કારણ હશે ? તથા મારનાર ખુનીને દોડતો લગલગ તેમણે

કઈ દિશામાં જોયો હતો. વિગેરે પ્રશ્નો પુછી કોન્સ્ટેબલ સાહેબ સ્વથાને ગયા.

પંચ, વીખરાઈ ગયા બાદ આપણા કોન્સ્ટેબલ સાહેબ ઍન્ટ પર આવ્યા. થોડી વાર શાન્ત બેઠા, હુકો ગગડાવ્યો, પણ ઝંપ નહિ વગવાથી ગુંહેગારોને પકડવાની હાથ કડી પોતાની ગજવામાં રાખી તદ્દન સાદા પોશાકમાં કોઈને કહ્યા વગર રવાના થઈ ગયા. ઘણી વખત તે કેટલાક કેસોની તપાસ માટે ગુપ્ત ગુપ્ત ચાલી જતા, અને ઘણે ભાગે ફતેહ પ્રામીનેજ આવતા. તેથી તેમના જવાથી કોઈને આશ્ચર્ય થયું નહિ. ચાલતાં ચાલતાં તેમણે માર્ગ દોઢ એક મજલ કાપી નાખી અને એક નદીના કિનારા ઉપરઆવી પહોંચ્યા. અહીંથી તેમને ઘણે દુર એક દીવો દેખાયો. થોડી વારમાં તે દીવો બંધ થયો. હજી તેમની તિવ્ર આંખો તો ત્યાંજ ઠરેલી હતી. એટલામાં તેમણે કોઈ તદ્દન કાળા વસ્ત્ર ધારી મનુષ્યાકૃતિ તે તરફ દોડતી જોઈ દીવોજે જગ્યાએ હતો તે જગ્યાએ એક ઘાસની બનાવેલી નાની સિકડા ઝુંપડી હતી. તેથી આ માણસ ત્યાંજ જતોડશે એમ કોન્સ્ટેબલ સાહેબે ધાર્યું તુર્ત તે મનુષ્યા કૃતિ પૂર્વ વેગમાં દોડતી તેઝુંપડી પાસે આવી પહોંચી. દીવો ફરી દેખાયો અને બંધ થયો. આથી કોન્સ્ટેબલે ધાર્યું કે આ માણસ સદર ઝુંપડીમાંજ ગયો અને ઝુંપડીમાં તેના સિવાય બીજું કોઈપણ હોવું

જોઈએ. ખરેખર તેમજ હું ઝુંપડીમાં તેના સિવાય કોઈ પણ હું.

નદીમાં આ વખતે વિશેષ પાણી ન હતું તેથી તેમને સામી પાળ જવાને બહુ અડચણ પડી નહી. સામે પાળ ઉતરી તેમણે ખાડા ટેકરાવાળી જમીનમાં પણ સુર સપાટે પુર અપાટે ચાલવા માંડ્યું. કોણ જાણે કેમ ? જેમ જેમ તે ઝુંપડીની પાસે આવતા ગયા તેમ તેમ તેમણે ખિલાડી પોતાનો શિકાર તાકતી વખતે જેટલી સ્થિર બની જાય છે. તેના કરતાં પણ આ બાહોશ કોન્સ્ટેબલે વધુ સ્થિરતા ગૃહણ કરી અને ઝુંપડીની તદ્દન નજીક આવી અંદરની વાતચિત સાંભળવા લાગ્યા. ઝુંપડીમાં એક માણસ બીજાનો ખસો થાબડતો શાબાશ ! શાબાશ ! કરતો હતો. થોડીવારમાં બીજો બોલ્યો “ હાં ! હવે જરા શરાબ પાણી થવા દો, જેથી આનંદની ઠંડી લહરીઓ શરૂ થાય. કોન્સ્ટેબલ બહારજ ઉભેલા છે, તેઓ વિચાર કરે છે કે ખુની જે કોઈ હોય તો આજ હાવો જોઈએ. આવા સંકટપ વિકટપ ચાલતા હતા. તેવામાં તેમણે ઝુંપડીમાં “ દીલગીર દીલની દૂર કરવા ઘટઘટાવું શરાબ ને. ” વિગેરે, વિગેરે વાક્યો સાંભળ્યાં. તેમણે ધાર્યું હવે આ લોકો નિશામાં આવી જશે અને તેમની વાતચિતથી કેટલીક ઉપયોગી ખાતમી પણ મળી આવશે.

તેથી તે બહાર જેમના તેમ આતુરતાથી વાત સાંભળતા ઉભા હતા.

થોડીવારમાં ઝુંપડીમાં હીવો બંધ થયો અને કોઇ બોલતું સંભળાયું નહિ તેથી કોન્સ્ટેબલે ધાર્યું કે એ લોકો લટ્ટુ થઇને પડ્યા હશે. માટે હવે પ્રગટ થાઉં. તુર્ત તેમણે બારણું ઉઘાડવા માટે કેટલીક ખુમો પાડી પણ જવાબ નહી મળવાથી ગુસ્સે થઇ ઘાસનું બનાવેલું પણ મજબુત બારણું ભાંગી નાખ્યું. અને ઝુંપડીમાં જોયું તો ત્યાં તદ્દન અંધકાર પોતાનું સામ્રાજ્ય ચલાવતો હતો. તેથી તેમણે પોતાની પાસેથી એક ચોર ફાનસ કાઢી સળગાવી અંદર પ્રવેશ કર્યો.

ઝુંપડી તદ્દન સાફ હતી, તેમાં એક ખુણા ઉપર દારૂનાં પડેલાં ટીપાં ગંધાતાં હતાં, એક બાજુએ એક તદ્દન શુદ્ધ દેવદારની ભાગેલી પેટી પડી હતી. આ સિવાય ઝુંપડીમાં કંઈજ નહતું તેમ બીજું દ્વાર પણ નહતું. આથી આ બાહોશ કોન્સ્ટેબલ પણ આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ક્ષણવાર વિચાર કરતો ઉભો !

શ્રી.

પ્રકરણ ૫ મું.

ખુની કેળ ?

ના કર્મ કાળું કેા દિ, રહેશે, છાતું ધરા કે આલમાં;
પળ એકમાં તે પ્રકટ થાશે ઝાઝ્યું નહિ રે, હાથમાં.

❀❀❀❀❀
❀ વાં ❀ ચક્ર વૃન્દ ? મોટાં લબ્ય મકાનોની, માધુર્યતા
❀❀❀❀❀ અથવા પ્રસિદ્ધ પ્રાસાદોની અદ્ભુત સૌન્દર્ય
તા, વિશાળ નગરની, મનોહર રચના, આકાશની અનુપ-
મ શોભા કીરતારની દુસ્તર ખુબી જ્યારે તમે નિહાળો
છો ત્યારે શું ? તમારા મન પર વિચિત્ર અસર નથી
થતી ? અલબત્ત ! થાય છે જ, તેનું કારણ શું હશે ?

અનન્ત શક્તિમાન ઇશ્વરની અગાધ લીલા કે અનુપમ
ચમત્કૃતિ જે કદી તે મનુષ્યકૃતી છે, એમ તમને લાસતું
હોય તો જરૂર માનજો કે એમાં ભુલ થાય છે, વળી જે
એમ લાગતું હોય કે એ કુદરત છે તો હું તમને એમજ
કહું છું કે, કુદરત એજ ઇશ્વર છે. એજ સર્વનો નેતા
અને એજ તમામ પ્રાણી પદાર્થ કે આકાશના અહમંડલ
નો પણ પ્રેરક છે. આ દુનિઆમાં ઇશ્વરનાં ઉત્પન્ન કરેલાં

પ્રાણીઓ જે, જે સારાં કૃત્યો કરે છે. તે દરેક કૃત્યની
 પ્રેરણા પ્રભુ પોતેજ કરે છે, વળી જો તમને એમ લાગતું
 હોય કે આ સાથે ખોટાં કૃત્યોનો પણ પ્રેરક ઈશ્વરજ
 હોવો જોઈએ. તો એમ નથી તે તો તે પ્રાણીના પુર્વ
 જન્મના સંસ્કારો કે કામ ક્રોધ અથવા રજો ગુણ છે. તેનું
 કારણ દેખીતું છે કે જ્યારે મનુષ્ય દુષ્ટ કર્મ કરવા તૈયાર
 થાય છે ત્યારે તેના હૃદય મંદીરમાં વિરાજમાન થયેલો
 ઈશ્વર તેને સ્પષ્ટ કહે છે, કે ભત્રા માણસ ! તું આ ખોટું
 કરે છે આથી ત્હને ભવિષ્યમાં આ'વી આ'વી જાતનાં દુઃખો
 લોગવવાં પડશે. અથવા તો સરકાર ત્હને અમુક પ્રકારની
 સજા કરશે. વિગેરે વિગેરે ત્હનો આત્મીય પરમાત્મા ત્હને
 સ્પષ્ટ કહે છે. પરંતુ પંચમહાભૂતના ઝનેલા પુતળામાં
 કામ, ક્રોધ અને રજો ગુણનું પ્રમાણ વિશેષ હોવાથી, તે
 ઈશ્વરના આ, અમુલ્ય ધોધને વિસરી જાય છે અને પાપ,
 કર્મમાં પ્રેરાય છે. અસ્તુ. આ સ્થલ આપણે ત્હનો વિચાર
 કરવા માટે નથી. માટે હવે આપણે આપણા મુળ વિષય
 તરફ દ્રષ્ટિ ખેંચીએ. અત્યારે આપણી દ્રષ્ટિ સમક્ષ એક
 પ્રાણી પુષ્કળ મંદીરાપાનમાં મસ્ત બની પોતાના શરિરના
 ભાનને પણ ભુલી જઈ, અસ્વસ્થ અવસ્થામાં એક
 એરડાના ખુણામાં પડેલો જોઈએ છીએ.

તેને ઊંઘ ખીદકુલ આવતી નથી થોડીવારે ચમકીને જાગે છે. આમતેમ જીએ છે, વળી નિશા ની લહરી આવતાં પાછો ધાગડીમાં પડીને આઘોટવા મંડી પડે છે. હવે તે પથારીમાં જોડો થયો અને ખોલવા લાગ્યો. ‘ ઓલ્યો મારી હાહુનો કણીઓ જડો લુચ્ચો દેખું ! એણે મુને રૂપેયા સો આપવાના કીધા તે ઈની લાગ્યો રૂપીઆની દોલત ઉપર ઇતો ઠીક છે, કે માતા લવાંની ખપ્પર જોગણીનો પડછો મહારી કને હાથો, તે હઉ હીધું વેતરાણું, ભલે જોગણી ભલે, તીં પણ ઈ ઠીક કીધું, પણ એક ખોટું કીધું માળા ગોવીંદીઆનો નકામો ભોગ લીધો. ’ ઇત્યાદી દારૂના ઘેન માં લવવા લાગ્યો.

પાઠક ! આજ આપણા ગોવીંદનો ખુની હતો, તેણે કાંઈ આ પહેલુંજ ખુન કરેલું નહતું, આ સિવાય તેના હાથ નિચે કેટલાક જાદનસીંગ પુરૂષોના ખુન પણ થઈ ગયાં હતાં. કેટલીક પ્રતિવૃત્તા સ્ત્રીઓનાં પાતિવૃત્ય તેણે ભંગ કર્યાં હતાં, અને કેટલાંક નિર્દોષ જાળકોના તેણે ભોગ લીધા હતા. તે પોતે એક વટલી ગયેલો રજપુત હતો, અને કેવળ દ્રવ્ય મેળવવાની તુચ્છ લાલસાથીજ તે આવાં દુષ્ટ કૃત્યો માં પ્રેરાયલો હતો. ગોવીંદના ખુન કરવામાં પણ તેનો દ્રવ્ય મેળવવા સિવાય ખીજો કોઈપણ ઉદ્દેશ ન હતો. એમ તેના ખોલવા પરથી સ્પષ્ટ માલમ પડી આવે છે.

છાયાપુરીમાં કસ્તુરચંદ નામે એક વાણીઓ રહેતો હતો અને તેણેજ આ દુર્ગુણસિંહને, (પાઠક ગણ જાણશે કે ખુનીનું નામ દુર્ગુણસિંહ હતું) આ કામમાં પ્રેર્યો હતો પરંતુ કસ્તુરચંદે કાંઈ ખાસ ગોર્વીદનું ખુન કરવા માટે દુર્ગુણસિંહને મોકલ્યો ન હતો, તેનો ઉદ્દેશ ખીજોજ હતો તે તમો આગળ ઉપર જાણશો. હવે આપણે કોન્સટેબલના જુંપડામાં પ્રવેશ કર્યા પછી શું બન્યું તે તરફ નજર કરીએ. એક હાથમાં ફાનસ પકડી કોન્સટેબલ આશ્ચર્યથી જુંપડીની ચારે બાજુ પોતાની તિવ્ર દ્રષ્ટિથી નિહાળી રહ્યા છે. તેમને કંઈ દ્વાર કે માર્ગ જડતો નથી. ફક્ત જુંપડીના એક ખુણામાં એક દેવદારની પેટી પડેલી હતી. તેમાં શું છે, તે જોવાને માટે કેવળ કુતૂહલ દ્રષ્ટિથી તેની પાસે આવ્યા અને ઉઘાડી જોતાંજ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા. તેમણે શું જોયું ! પેટી નીચે પાટીઆં જડેલાં નહતાં પણ તેની નિચેથી નિચે ઉતરવાની ઇંટોની બનાવેલી સાદી સીડી નજરે પડી. બાહોશ કોન્સટેબલ કશાથી ડરે તેમ નહોતા. તેમણે ફાનસ આગળ ધરી સીડીમાં નીડરપણે, ઉતરવા માંડ્યું. સીડી બહુ મોટી ન હતી, લગભગ પંદર, સોળેક પગથીઆં વટાવી તે જમીન પર આવી પહોંચ્યા. ત્યાં તેમને માલુમ પડ્યું કે એ બે ખંડ પાડેલા ભોંયરામાં તેઓ આવી પહોંચ્યા હતાં. સામા ચોરડામાં એક

કોડીઆમાં દીવો ડગમગ ડગમગ થતો ઓલવાઇ જવાની તૈયારી કરતો હતો, એક બાજુએ સફેદ થોભીયાં વાળો પાકટ વચનો પુરૂષ અને એક મજબુત બાંધાનો તરૂણ બંને પડ્યા હતા. તરૂણ તદ્દન બેલાનજ હતો. અને વૃદ્ધ થોડીવારે મગતરાં કરડવાથી તેના ગાલ ઉપર, પગ ઉપર, તમાચો મારતો હતો. પથારીમાં નિશામાં ચકચુર પડેલા દુર્ગુણસિંહને ક્વચિત હાલતો જોઇ કોંન્સ્ટેબલે ધાર્યું કે તે જાગતો હશે. તેથી તે ફાનસ ધીમું કરી તેના ઓરડાંમાં ઉભા રહી બારિકીથી ચારે દિશાએ જોવા લાગ્યા, તો તેમણે ઓરડાની દીવાલ ઉપર એક બાજુએ ઢાલ, તરવાર, ખરછી, લાલો, તમંચા વિગેરે ટાંગેલું જોયું, જે વખતે દુર્ગુણસિંહ બડબડતો હતો તે વખતે આપણા આ બાહોશ કોંન્સ્ટેબલ ઉભા ઉભા બારીકીથી સાંભળતા હતા અને તે ઓલતો બંધ થયો કે દીવો બંધ થઇ ગયો. હવે કોંન્સ્ટેબલે પોતાના ફાનસનો પ્રકાશ વધારી આગળ ચાલવા માંડ્યું, અને દારૂની ઘેનમાં તદ્દન અસ્વસ્થ બનેલા આ ઇસમોને હાથ કડી પહેરાવી મુસ્કીટાટ બાંધી ઘસડતા પસડતા લોંચરાની બહાર ખેંચી ગયા.

પ્રકરણ. ૬ કું.

લવલેટર કે પ્રણયપત્રિકા.

જયત્ય પૂર્વં પાણ્ડિત્ય મહોક્તુમ ધન્વનઃ

આવિરિઞ્ચ પ્રપઞ્ચૈક સમપ્રદય પ્રવૃત્તકમ્ ॥ ૧ ॥

શૃંગારતિલક.

❀❀❀❀
❀ ❀ પોરના એક વાગ્યાનો સમય છે. પ્રેમમાળા જમી
❀❀❀❀ ને હમણાંજ ઉપર આવી છે. એક બે વખત
બારીએ જઈ આંટા મારી આવી હતી, પણ પોતાનો
હૃદય દેવ બનસીધર, નજરે પડ્યો ન હતો. તેથી એને
ચેન પડતું નહિ. અંદર આવી વિચાર કરવા લાગી કે
અહા ! બનસીધર, પ્રિય બનસીધર ! ખરેખર તું તો
કામદેવનીજ મૂર્તિ છે, તું જો કે ગરીબ છે તોપણ ત્હારી
પાસે શું નથી, રૂપ છે, ગુણ છે; આ સિવાય ત્હારામાં
સર્વોત્તમ પ્રેમ છે હવે તારે શાની આવશ્યકતા છે ?
ખરેખર આ પ્રેમમાળાનું પણ પૂર્ણ લાગ્ય કે ત્હારો પ્રેમ
મેળવી શકવાને લાગ્યશાળી થઈ છે. અલબત્ત ! બનસીધર
જો કે હવે તું મારો થઈ ચુક્યો છે તેમજ આ હૃદય

પણ તને અપર્ણ થઈ ચુક્યું છે; હવે જો કદી તને દ્રવ્યની જરૂર પડશે, તો તારા પ્રેમની ખાતર આ સમસ્ત વિશ્વને પણ તુચ્છ ગણી જે જોઈએ તે આપવાને તારી પાસે એક પગે ખડી છું, માટે માગ ! બનસીધર માગ ! બનસીધર જે જોઈએ તે માગ ! પ્રેમમાળા આ વિચારમાં પોતાના દેહના લાનને પણ બૂલી ગઈ હતી. “ ચાલ જોલ ! બનસીધર મોઢું જોલ ! પણ કોણ જોલે ? અત્યારે પોતાની પાસે બનસીધરે ન હતો, તેમ કોઈપણ નહતું. પ્રેમમાળાએ જ્યારે પોતાની બંધ કરેલી આંખો પુનઃ ઉઘાડી ત્યારે તેને માલુમ પડ્યું કે હું તો મહારા ઘરમાંજ છું. “ ઠીક ઠીક બનસીધર તું મને તારા વિરહ-માં મુકીને હાઈસ્કુલમાં કાં જતો રહ્યો ? આ દિવસ પણ કાળ જેવો સાલો કયેંમે પુરો થતો નથી ! ચાલ, તું પાંચ વાગે આવે તે પહેલાં હું તને મારા વિરહી મનના વિચાર જણાવી શકું ! ” તરતજ ખડીઓ કલમ લઈ એક ફેન્સી નોટપેપર પર લખવા માંડ્યું.

શ્રી તા.....

પરમપ્રિય હૃદયેશ્વર !

તારા ક્ષણવાર પણ દર્શન વીના મહને જરાપણ એન પડતું નથી. બધું આજરોજ તું હાઈસ્કુલમાં ના

ગયો હેત તો શું ખગડી જવાનું હતું, આવતી કાલે ચંદ્રમૌલેશ્વર મહાદેવનો મેળો છે. માટે ત્યાં આવી આ ત્હારા પ્રેમની તરસી ચાતકીને ત્હારા દર્શન રૂપી જલ-ખિન્દુથી શાન્ત કરીશ. બહાલા હવે હું તમને માફ અંતઃકરણ અર્પણ કરી ચુકી છું. ને આ ગુલાબનો છોડ ત્હારે આશ્રયે મુકી દીધો છે. સ્હાય તો પાણી પાઇ ઉછેરી મોટો કરી સુગંધિત પુષ્પોની સુવાસ લેવાને લાગ્યશાળી થા અથવા તો મૂળથીજ નાશ કરી સદાને માટે આ વિશ્વોદાનમાંથી અદ્રશ્ય કરી દે.

ત્હારો પત્ર પણ આ પત્ર મળે તુરતા તુર્ત લખી જણાવજે નહીં લખું તો જરૂર માનજે કે આ બળતા હૃદયને જરાપણ શાન્તિ વળવાની નથી, જે મારી ભૂવ હોય તો બહાલા, બહાલમાંજ સમાયલું છે એમ માનજે. એજ.

લી. ત્હારા પ્રેમની લિશ્તુફી.

પત્ર લખ્યો, જે ત્રણ વાર વાંચી જોઈ એક સાદા કવરમાં ખીડી છબ્બમાં આવી, આમુખામુ જોઈ એવી તો સદ્માઈથી નાખ્યો કે તે બનસીધરના જરૂખામાં આવી પડ્યો. પ્રેમ-માળા હવે કંઈ વાંચવાનો વિચાર કરતી હતી. એટલામાં ચન્દનલક્ષ્મીએ નિચે બોલાવ્યાથી નિચે અઈ. ખે, ત્રણ, ચાર અને સાડાચાર થયા કે બનસીધર ઘેર આવ્યો અને સદ્

સત્ર કરતો મેડે ગ્રહી ગયો. ચોપડીઓ તાકામાં મુકી છબ્બ માં જતાં તહેને પારી આગળ એક બીડેલું કવર નજરે પડ્યું તે ઉપર મી. જનસીધરને પહોંચે, ખાનગી (૩) એવું લખેલું હતું. જનસીધરે તે આશ્ચર્યથી ફેાડયો એક જો વખત વાંચી ગયો, હવે જનસીધરને પ્રેમમાળાનો પ્રેમ સાંભરી આવ્યો અત્યાર સુધી તે તદ્દન વિસરી ગયો હતો. “ ઠીક પ્રેમમાળા જો તું મ્હને તારું હૃદય અર્પણ કરવાની ઉદારતા જતલાવે છે તો, આ દુનીયામાં એવો તે કોણ હતલાગી મનુષ્ય હશે કે તહેનો ઇનકારે ! ખરેખર મ્હારું પણ મહદલાય કે પ્રેમમાળા હું ત્હારા પ્રેમનો આ સ્વાદ લેવાને શક્તિમાન થઈશ. ” આવી રીતે ઉદ્ધાર કાઢતો જનસીધર ઘરમાં ગયો. અને પોતાની પરચુરણ નોટમાંથી એક પાન ફાડી નિચે પ્રમાણે ઉઝળતા હૃદયે પ્રણય પત્રિકા લખના માંડી.

તા. ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦

હૃદય નિવાસી પ્રેમમાળા.

ત્હારો પત્ર મળ્યો જવાબમાં શું લખવું તે સુઝતું નથી. પરંતુ આ- લખ્યું છે તે પ્રેમ પૂર્વક વૃત્તિથી સ્વિકારવે. વિ. લ. કે આપણો આ અણુધાર્યો લવ આપો આપ જુદીજ રીતે શરૂ થયો છે તો એવો તે જદનસીખ આદર્શી

કોણ હશે કે જે જેમાંથી મધુર સુગંધનો આસ્વાદ લેવાનો છે. એવા બકુલ વૃક્ષનો મૂળમાંથીજ નાશ કરે ? આફ કોર્સ ! હું તારો પ્રેમ સ્વિકારું છું, કાલે ચંદ્ર મૌલેશ્વર આવવા પ્રયત્ન કરીશ, તું પણ આવજે અને, બની શકે તો પ્રાઇવેટમાં મળાય તેમ સગવડમાં રહેજે.

લી૦

તારું એક અભિન્ન હૃદય.

આ પ્રમાણે લખી આપણા મી. બનસીધરે તે પત્રને એક પત્થરે વિંટાળી એવો તો તાકીને નાખ્યો કે બરાબર સામેના પ્રેમમાળાવાળા છબ્બમાં આવીને પડ્યો, પ્રેમમાળા અત્યારે પોતાની રૂમમાંજ બેઠી બેઠી નોવેલ વાંચતી હતી. તેણે છબ્બમાં કંઈ અવાજ થતાં બહાર આવી જોયું તો એક પત્ર વિંટાળેલું પડીકું દીધું ! અને સામી બાજુ પ્રેમપૂર્ણ દ્રષ્ટિથી નિહાળી રહેલા બનસીધરને જોયો તરતજ પ્રેમમાળાએ તે પડીકું લીધું, અને વાંચી અત્યંત ખુશ થઈ અને બનસીધર પર અત્યંત બહાલ બતાવવા લાગી થોડીવાર સુધી બંનેનું આ પ્રેમપૂર્ણ દ્રષ્ટિ મિલન રહ્યું. સ્વર્ગીય સ્નેહનાં અવર્ણનીય ઝરણાં શરૂ થયાં; પછી બનસીધરની માએ બનસીધરને નીચે આવવા ખુબ મારી તેથી બનસીધર પાછો પગલે વારંવાર પ્રેમમાળાના મુખનો

સુધારસ ચાખતો ના છુટકે નીચે ગયો ને પ્રેમમાળા
પણ મલકાતી પુનઃ પુનઃ બનસીધરનો પત્ર વાંચી પોતા
ની રૂમમાં ગઈ.

શ્રી.

પ્રકરણ ૭ મું.

પલાયન.

પાપી ખ્યાલા પ્રેમથી પાપી ન રહે મન,
પા, પીધે અરધો ગમે પાવનને પાચન.

જરોજ ચન્દ્રમૌલેશ્વર મહાદેવનો મેળો છે.
સુવર્ણપુરના તમામ લોકો આજે ખુશ મિનજ
માં દેખાતા હતા બહેપારીઓ પોતાની દુકાનો સાફ સુક
કરી; ચિત્તાકર્ષક રીતે ગોઠવતા હતા, કેટલાક તો ખાસ
આજના દિવસ માટેજ, નવા દુકાનદાર બન્યા હતા, ગા-
મના અને પરગામના બહેપારીઓથી આજે સુવર્ણપુરમાં
ભારે ધમાલ મચી રહી હતી, ચકડોળવાળા પણ આવી
ચકડોળ રોપી સજ્જ થઈ, ગ્રાહકોની રાહ બેતા બેઠા

હતા, દુકાનદારોની સવારથી એટલી તો ભીડ થઈ હતી કે મહાદેવના મંદીરથી લગભગ પા માઈલ સુધી બંને બાજુએ જરાપણ જગા નહોતી, થોડીવારમાં મેળો શરૂ ગામડીઆઓ મોટાં મોટાં ફાળીઆં વીંટી, મહીં કાગળનાં પુલ ખોશી કેટલાંક ઢાંસીભેડાં, મંજીરા, વાંસળીઓ, વિગેરે વગાડી મેળામાં મહાલતા હતા. નેતનેતામાં લોકોની ભીડ વધી પડી સ્ત્રીઓ, તથા પુરૂષો, બંને લેગાં થઈ કચડાતાં મહા મહેનતે ફૂટાતાં છુંદાતા મેળામાં જતાં હતાં. મેળામાં હિંદુઓજ કેવળ આવતા તેમ નહોતું. મુસલમાનો પણ ભેવાની ખાતર આવતા. આવી ધુસમધુસામાં ઘણી વાર કેટલાક ધર્માન્ધ મનુષ્યોનાં જાન જાય છે. કેટલીક પ્રતિવૃત્તા સ્ત્રીઓની આખર ધુળમાં મળે છે. પરંતુ દિલગિરીની વાત માત્ર એટલીજ કે આવું ઘણી વાર થઈ ગયું છે અને થતું જાય છે, તોપણ સ્ત્રીઓની સંખ્યા આવા ભંડોળમાં ઓછી દેખાતી નથી કેંતો વખત જે વત જઈને સ્ત્રીઓએ દર્શનનો લાલ લેવો ભેઈએ. અંતઃકરણ જેમનું શુદ્ધ છે. તેમની પાસે સર્વ દેવો હંમેશાં રમ્યાજ કરે છે. તો વળી આવા અનુચિત સ્થલોમાં ગયે શું વધારે છે. હિંદુસ્થાનની ભગીનીઓ આ બાબતનો વિશેષ વિચાર કરશે. વળી દેખીતું છે કે સંવત ૧૯૭૨ ની માણેકઠારી

પુનમના ડાકોરના મેળામાં ચાર માણસના બન મનુષ્યની ભીડમાં ઘણીજ દુષ્ટ રિતે કચરાઈને ગયા હતા; અને એ માણસો ત્યાં એક બાળક ધાયલ થયાં હતાં. અફસોસ ! અફસોસ ! ભારતભૂમી ! આ ત્હારા સંતાનોનું અજ્ઞાન તુંજ દુર કર ! હિંદુઓની આ એક મોટી ધર્માન્ધતા છે કે તે પોતાના બનમાલનું જોખમ અયોગ્ય રીતે માથે ંહોરી લે છે. મ્હારાં શૂરવીર બ્રાતા ભગીનીઓ આ કામ હાથમાં લઈ પોત પોતાના નેતા બની, આવા અયોગ્ય ધર્માન્ધપણને દુર કરશે.

અત્રે પણ તેમજ હતું. ચન્દ મૌલેશ્વરના મેળામાં અભિસારિકા પ્રેમમાળા પણ આવી હતી; બનસીધર તો પોતાના ઉત્સુક નેત્રોથી રસ્તાની એક બાબુએ ઉભો ઉભો મેળાના પ્રત્યેક મનુષ્યો નિહાળતો સજ્જ થઈને ઉભો હતો. ઘણી વાર સુધી તાકીને નિહાળવાથી તેનાં નેત્રો પણ થાકી ગયાં હતાં. હવે શ્રમ સફળ થયો. તેનું મન આ એક વસ્તુ જોઈ મલકાવા લાગ્યું તે કુદવા લાગ્યો. તેણે એવું તે શું જોયું ? કે તેનો આનંદ પણ ઉભરાવા લાગ્યો ? હા તે એવી કંઈ ચીજ હતી. શું હતું ? મેળામાં વેચાતા કાગળના બનાવેલા દોરી ખેંચવાથી હાથ પગના વિચિત્રજ હાવ ભાવ કરતા ચાડીઆ હતા કે શું ?

ના, ના, તેવું બેવાથી આપણા મી. બનસીધર હરખાય તેમ ન હતું. ત્યારે શું હતું? હૃદય દેવી, મનમોહીની, ચિત્ત ચોરડી, અભિસારિકા પ્રેમમાળાજ હતી. પ્રેમમાળાને બેઠું બનસીધરની નસોમાં લોહી જોરથી વહેવા લાગ્યું. તે આ આવી, આ આવી એવા વિચાર વમળમાં હતા. એટલામાં મંદ મંદ હાશ્ય કરતી માણસોની મેદનીમાં લથડીઆં ખાતી પ્રેમમાળાએ પોતાના અગ્નિને પણ શાન્ત કરે તેવા કર કમલથી બનસીધરની હસ્તનું પ્રેમપૂર્વક હસ્તધુજન [સેકન્ડ હેન્ડ] કર્યું ખરેખર આ વખતે બનસીધરને શું બોલવું તે પણ સૂઝ્યું નહિ. આખી લાષામાં પ્રેમમાલાને સંબોધી શકાય તેવો એક પણ શબ્દ અત્યારે તેને જડયો નહિ, છેવટે

“ બહાલા આ હૃદયદાનની નિઃસિમ પ્રેમભક્તિ ? પ્રેમમાળા બોલી.

“ અલબત્ત પ્રેમમાળા તું પ્રેમને પાત્ર છે. ત્હારી પ્રેમભક્તિ ને વિસરાય તેમ નથી ” બનસીધર બોલ્યો.

“ મદનમૂર્તિ બનસીધર તું આમ બોલી મહારા. નાલાયક દેહને વધુ અભિમાની ના બનાવ ! પ્રેમમાળાએ પ્રેમપંચોત્રી ચલાવી.

બનસીધર નિરૂત્તર રહ્યો.

“ ઠીક ચાલ બહાલા હવે આપણે શિવજીનાં દર્શન કરી આવીએ પછી ગૃહ તરફ જતાં વિશેષ વાતચીત કરીશું ” પ્રેમમાળાએ પોતાનો જજમેન્ટ વાંચી સાંભળાવ્યો.

હવે આ પ્રેમથી દ્રવિત અંતઃકરણવાળું યુગલ સપાટા-બંધ માણસોની ભીડમાં ભરાઈ ગયું અને મહાદેવનાં દર્શન કરી ભાગ્યશાળી થયું આનુબાનુ માણસોની ભીડ હોવાથી દરેક મનુષ્યે પોતપોતાના કામમાં મશગુલ હતાં, તેથી બનસીધર પર કોઈનો કૃપાકટાક્ષ સરખોએ ગયો નહતો બન્ને જણ દર્શન કરી ઘરને રસ્તે ભીડમાંથી બહાર નિકળ્યાં. આ વખતે તેમને રસભાર્યો વાર્તાલાપ થયો, પણ તે બહુ મહત્વનો નહિ હોવાથી અત્રે ટાંગી વાંચકવૃન્દને કંટાળો આપવા માગતો નથી વસ્તુતઃ

મૂખ્ય વાત માત્ર એટલીજ હતી કે.

“ બનસીધર હૃદયેશ્વર બનસીધર હવે હું તદ્દન કંટાળી ગઈ છું મહને હવે આ મહારા મવાલી સિસ્ટમના સંબંધી-ઓમાં ગુંગળાઈ રહેવાનું બીલકુલ પસંદ નથી ! મારે જો તું આવે તો આપણે ગમે ત્યાં જઈ આપણા આ સ્વર્ગીય સુખ આપનાર પ્રેમનો અનુપમ અનુભવ સદાને માટે લઈએ. મહારો ધણી દુનીઆમાં નથી અને હશે તો ક્યાંયે જા'નમની ખાડીમાં પડ્યો હશે ? મારે હવે મારા

થી એક સરખી રીતે રહી શકાય તેમ નથી જોલ ત્યારે શો વિચાર છે ? પ્રેમમાળાએ પુછ્યું.

બનસીધર નિરૂત્તર રહ્યો.

“ ઠીક ત્યારે બનસીધર ચાલ સવારે તૈયાર થા ” પ્રેમ-માળાએ પોતાનું ઓડીટ બતાવ્યું.

બનસીધર તો જેમ પ્રેમમાળા જોલે તેમ હાજી હા કરતો તહેના મધુરા શબ્દોને સ્વીકારી રહ્યો હતો. પ્રેમમાળાની મનોહર મૂર્તિ જોતાં તહેને સર્વ નિરસ જણાતું હતું બન્ને જણાનાં ઘર નજીક આવવા લાગ્યાં તેથી, આગળ પાછળ ચાલી પોતપોતાને મકાને ગયાં.

આ વાતને બીજે દીવસે આશ્ચર્યમાં ચક્રીત કરી નાખે તેવા બનાવ બન્યો, મનમોહનદાસના ઘરમાં બધાં ગલરાઈ ગયાં છે ક્યાં ગઈ પ્રેમમાળા ? તેનું શું થયું હશે ? વિગેરે વિચારો કરી રહ્યાં હતાં બનસીધરની મા પણ શુંચવાડા માં પડી કેમકે તેપણ ઘેર નહતો. ખરેખર આ વખતે મનમોહનદાસે ઠેર ઠેર તપાસ કરવા માણસો મોકલ્યા અને પોતે પણ જાતે કુવા, વાવ, તળાવો વિગેરે, શોધાવા નિકળી પડ્યા હતા. બીજી તરફ સુસવાડા કરતી ટ્રેનમાં પ્રેમમાળા અને બનસીધર પ્રેમ વાર્તાવારીધીમાં મગ્ન થઈ મધુર ચુરંગનનો આ સ્વાદ લેતાં ત્યાં પોતાના આજીવન

ના મનુષ્યોને, કરેલા સંકેત પ્રમાણે છેતરાને, કેવી રીતે
પલાયન કર્યું, તથા મુકરર કરેલા સ્ટેશનથી આગળ ક્યાં
જવું શું કરવું વિગેરે વિગેરે તક તરંગિણી ચલાવતાં
સ્ટેશનો પર સ્ટેશનો વટાવતાં કોઈ પરિચિત મનુષ્યને
નજરે પડવાની સાવચેતી રાખતાં પરમ હર્ષથી પલ્લયન
કરી રહ્યાં હતાં.

પ્રકરણ. ૮ મું.

પોટલી ગેબ ! .

નચિતં દર્શયે ત્પ્રાજ્ઞઃ કમ્યચિ ત્સ્વ લપ મપ્ય હો. ।

મુનેરપિ યત સ્તમ્ય, દર્શનાઅલચ્ચતે મનઃ ॥

॥ પ્રમાણ સહસ્રી ॥

સુ

વાર્ણપુરમાં દશ વાગ્યાના સુમારે વડોદરા તરફ
જવાની રેલ્વે ટ્રેન ઉપડવાની હતી. સ્ટેશન
ઉપર માણુસોની ધમાત્ર મચી રહી હતી, ફેરીઆ મિલ્લ

વેચનારાઓ આવીને પોતાની દુકાનો માંડી બેઠા હતા. ઘં-
 ટના ટકોરા વાગતાં સર્વે ઉતાડ્યો ટીકીટ કરાવવા દોડ્યા
 તેથી ટીકીટ એપ્રીસ આગળ માણસોની ભીડ મચી રહી,
 પોલીસવાળાઓ માણસોને દંડા મારીને એક લાઈનમાં
 ગોઠવતા હતા. પણ ટીકીટ લેવાની આતુરતાવાળા ઉત્સુક
 ઉતાડ્યો તો માર સહન કરીને પણ વહેલો તે પહેલો
 કરવા મંડી પડ્યા હતા, થોડીવારમાં સુન્નવાડા કરતી ગાડી
 આવી અને ચાહુ પાન સોપારી વિગેરે વેચનારાઓ—
 ગ્રાહ્યભાઈ૦૦૦૦૦૦ચાઈ, પાન સુપારી૦૦૦૦૦ બીડી
 એમ બોલી, ડબ્બે ડબ્બે ફરવા લાગ્યા મિઠાઈ વેચનારાઓ
 આ વખતે ગરમ લજીયો૦૦૦૦૦૦ ગરમ લજીયો અથવા
 મિઠાઈ૦૦૦૦૦૦૦૦એમ બોલી રહ્યા હતા. સઘળા ઉતાડ્યો
 ગાડીમાં બેસી ગયા હતા. અને ગાડીમાંથી ઉતરેલા માણસો
 સૌ સૌનાં પોટકાં છોકરાં સંભાળી ઘોડા ગાડીઓ લાડે કરી
 અગર પગે ચાલી સૌ સૌના મુકામ પર જતા હતા, હવે
 ગાડી ઉપડવાનો સમય થયો હતો, એટલામાં એક માણસ
 પુર બેસમાં દોડવાથી હાંફતો હાંફતો સ્ટેશન પર આવી
 પહોંચ્યો, અને ગજવામાંથી એકદમ પાકીટ કહાડી વડોદરા
 ની ટીકીટ લઈ દોડતો દોડતો ઝટ લઈને ગાડીના ડબ્બામાં
 પગ મુક્યો કે તરતજ ગાડી ઉપડી. ગાડીમાં તેણે પોતા-
 ની જગ્યા લીધા પછી થોડીવારે પાસે બેઠેલા એક ઉતાડ્યો

પુછ્યું “ ભાઈ ? આપને ક્યાં જવું છે ” ?

“ વડોદરા ”

“ ઠીક આપનું મુળારક નામ. ”

“ કેશવલાલ ”

“ વાઈ કેશવલાલ ભાઈ શું કામ કરો છો અને હાલ શા કામે વડોદરે જવું પડે છે ? ”

“ હું હાલ તો કાંઈ કામ પર નથી, પણ થોડા વખત પર હું ગુમાસ્તી કરતો હતો; ને વડોદરે મારા એક મિત્રની પાસેથી મ્હારે કાંઈ કામ સાઈ કેટલાક રૂપીઆ ઉછીના લેવા ભઉં છું. ”

“ કેમ હવે કાંઈ વ્યાપાર કરવાનો વિચાર કર્યો છે કે શું. ” ?

“ના, ના, વ્યાપાર તો શું પણ મ્હારે અમેરિકા જવાનો વિચાર છે, ને હાલ થોડા પૈસાની જરૂર છે તેથી.”

“ હવે ભાઈ છાના માના કર્યા કરોને ગુમાસ્તી ! નકામું દેશ પરદેશ રખડીને શું કરવું છે ?

“ ભાઈ એ તમારી સલાહ ખરેખર સ્તુત્ય છે. પણ હશ ખાર રૂપીઆના ટુંક પગારમાં મહુને પોષણ કરતાં એક

પાઈ પણ બચતી નથી; તેથીજ દેશ પરદેશ જઈ નસીબ અજમાવવાનો વિચાર કર્યો છે !

“ વારું જુઓ નસીબ અજમાવો ” આ બન્ને મુસાફરો સ્તબ્ધ રહ્યા, ગાડી સ્ટેશનો પર સ્ટેશનો વટાવી જતી હતી, થોડી વાર પછી પાસે બેઠેલા પેલા ઉતારૂએ પુછ્યું “ હાં—આપણે કેશવલાલ ભાઈ હાલ પ્રવાસમાં પાસે શું મુડી રાખી છે ” ?

“ અરે ભાઈ મારા જેવા ગરીબ માણસ પાસે મુડીની વાત શી પણ બજવામાં પાંચેક રૂપીઆ છુટા પડ્યા છે. અને આ પોટલામાં રૂપીઆ પચીસ પચીસના બે નોટ પડ્યા છે, એ સિવાય બીજું કંઈ નથી. ”

“ ઠીક વડોદરામાંથી તમારા મિત્ર પાસેથી કેટલાક રૂપીઆ લેવાના ધારો છો.

“ લઈશ. સો બસો. ”

“ તમારો મિત્ર એમને એમ ધીરશે, કેમ ”

“ ભાઈ આ વખતમાં કોઈએ એમને એમ ધીરે એવું નથી. તેરીબ ગણીને જ તો.

“ ત્યારે મિત્ર શાનો ”

“ લાઇ તમે જાણો છો કે આ વખતે કોણ એમને એમ ધીરે એવું છે; મારી પાસે નથી જમીન કે એક ઘર સિવાય બીજી મીલકત. તેમ વળી મહારે એક સ્ત્રી, ઘરડી ફાસી તથા એક પાંચ વર્ષનો છોકરો છે. તો તેમને રહેવા માટે ઘર તો જોઈએ. દેશ પરદેશનું કામ છે; શું શું થઈ જશે. તેના કાંઈ નિર્ધાર નથી. તેથી કહી મહારો કાળ થયો તો તેમને બિચારાંને રહેવાને એક ઘર તો રાખવું, માટે ઘર મૂકી રૂપીઆ ઉપાડવા તે મને ગમ્યું નહિ, તેથી આ મારો મિત્ર મને જોકે કદી હાલ નાણાં વ્યાજ ધીરશે તોપણ દર વર્ષે તેનું વ્યાજ તો ભરી દેવાશે. અને અમુક વખતમાં તેનું લેણું પણ વળી જશે”

“ ઠીક કેશવલાલલાઈ સમયાનુ સાર તમારો વિચાર સારો છે ”

ગાડી સડસડાટ ચાલતી હતી તે હવે મિયાગામ સ્ટેશનને આવી પહોંચી. મિયાગામ ઉતરનારા ઉતાર્યો પોતાનાં લુગડાં પોટલાં સંભાળી ઉતરના માંડયાં, કેશવલાલ—આ વખતે બારીએ ડાકું કાઢી સ્ટેશનની શોભા નિહાળવા ઉભો હતો. થોડીવારે ગાડી ઉપડી તે કેટલેક દુર ગયા પછી, કેશવલાલ પોતાની જગ્યાએ ડબ્બામાં આબે, અને જુએ છે તો પેત્રો પોતાની નવિવચરિત મનુષ્ય હતો નહિ. અને

ચોતાનું પોટલું પણ હતું નહિ. કેશવલાલ ગભરાયો; તેણે આબુખાબુ તપાસ કરી અને પાસેના માણસોને પુછ્યું પણ નવિન આવેલાં ઉતાડ્યો ખિચારા તદ્દન અપરિચિત કેશવલાલના શિયાવિયા થઇ ગયેલા ચહેરા સામું જોઇ રહ્યાં, કારણ કે તેઓ તો કેશવલાલને પહેલીજ વખતે જોતાં હતાં. બદનશીખ કેશવલાલ હવે નશીબનેજ નિંદવા લાગ્યો; અને જીવ બાળતો શાન્ત બેઠો. ધીમે ધીમે ગાડી વડોદરા સ્ટેશન પર આવી પહોંચી. નિસ્તેજ ચહેરે બાપડો કેશવલાલ નિચે ઉતર્યો અને ઘોડા ગાડીમાં બેસી ચોતાના મિત્રના ઘર લાણી રવાના થઇ ગયો.

પ્રકરણ ૯ મું.

પુર્વ વૃત્તાન્ત.

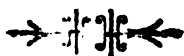
૬૬ ગણ ! હવે આપણે છાયાપુરી નગરી તરફ દ્રષ્ટિ કરીએ ગોવીંદના ખુનનો હૃદય ભેદક બન્યો

આટલી વારમાં આપ વિસરી ગયા નહિ હોય. તેજ
 ગોવીંદના શેઠનું નામ કરમચંદ હતું. તેઓ આ વખતે
 ગામમાં સારા પ્રતિષ્ઠિત હતા તેમના પર લક્ષ્મી દેવીની
 સંપૂર્ણ કૃપા હતી. તેમ તેઓ પોતાના દ્રવ્યનો નિરાધાર
 મનુષ્યોને આધારભૂત થવામાં સારો ઉપયોગ કરતા હાલ
 જો કે તે મોજશોખમાં પડી ગયા હતા, 'દુકાન પર
 ગુમાસ્તાઓ પ્રમાણિકપણે કામ કરતા. તેથી તેમણે પોતા-
 નો સંપૂર્ણ ભરોસો તેઓને સોંપી દીધો હતો. કેવળ
 બાર મહીને હિસાબનો આંકડોજ સાંભળતા, તે વખતમાં
 ગુમાસ્તાઓ પણ એવા નિમકહલાલ હતા કે શેઠના કરતાં
 તેમને વધારે ચિન્તા રહેતી. કરમચંદ શેઠે છાયાપુરીમાં
 પોતાના મોજ શોખને નિમીત્તે એક વિશાળ બાગ
 કરાવ્યો હતો. તેમને બે સ્ત્રીઓ હતી પ્રથમની પત્નીનું
 નામ સુકેશી હતું. સુકેશી સ્વરૂપવંતી તથા ગુણવંતી હતી
 તોપણ શેઠની ઉંમર ચાલિસ વર્ષની થઈ ત્યાંસુધી તેનાથી
 તેમને કાંઈ પણ સંતાન થયું નહિ. તેથી શેઠે બીજીવાર
 લગ્ન કર્યું. તેમની બીજી પત્નીનું નામ મંજુદેવિયા હતું.
 મંજુદેવિયાતે ખરેખર સ્વર્ગની અપ્સરા મંજુદેવિયાજ
 (સુંદર કંઠવાણી) હતી. યથાનામ તથા ગુણાઃ એ વાક્ય
 મંજુદેવિયાની મુખ મુદ્રા નિહાળવાથી સત્ય છે એમ
 ભાસતું; તેના ગુણ તેનું સ્વરૂપ સ્વર્ગના દેવતાઓના ચિત્ત

પણ હરી લે તેવાં હતાં. મંજુધોષાની સાથે લગ્ન કર્યા પછી નશીબના યોગે શેઠની તબીયત નરમ પડવા લાગી; અને દિવસે દિવસે તેનું હૃદય પુષ્ટ શરિર ઓગળવા લાગ્યું. એક રાત્રે તેમને સખત તાવ આવ્યો ને અચાનક બાર વાગ્યાના સુમારે તેમનો આત્મા પરલોક વાસી થઈ ગયો. ઘરનાં બધાં માણસો ગભરાઈ ગયાં. મંજુધોષા તથા સુકેશી બન્ને શેઠની પાસે શ્રાવણ માસના મેઘની માફક આંસુ સારતી બેઠી હતી. એટલામાં શેઠનાં વૃદ્ધ માતા સદાબાઈ હતાં તે આવ્યાં તે પણ છાતી માથું કુટવા લાગ્યાં. કરમચંદ પર તેમને નૈસર્ગિક વ્હાલ હતું; એટલુંજ નહિ પણ તેણે તેનો બાપ મરી ગયા પછી દરણાં, ખાંડણાં કરી પોતાના છોકરાને ગુમાસ્તેથી ચઢાવી શેઠ બનાવ્યો હતો. તેમની ઉંમર પાંચી હોવાથી સંસારના તડકા છાંયડાનો તેમને સારી રીતે અનુભવ હતો; અને પોતાની બુદ્ધિ તથા કાર્ય દક્ષતાથીજ ઉન્નતિને છેલ્લે પગથીએ પોતાના પુત્રને પહોંચાડ્યો હતો. પરંતુ ઇશ્વરના કાલચક્ર આગળ કોઈનું કાંઈ પણ ચાલતું નથી. વૃદ્ધ માતા અનહદ કલેશ પામ્યાં ! તે ખરેખર અવર્ણ્ય હતો. રાત્રીનો સમય હતો. રડારોળ કર્યા પછી છેવટે તેમના નેત્રોનું બાપ્પ જલ પણ ખુટી ગયું હવે ઇશ્વર ઇચ્છા બલવાન માની સ્તબ્ધ બેઠાં.

છાયાપુરીમાં કરમચંદ શેઠનો એક નજીકનો પિતરાઈ નામે કસ્તુરચંદ કરીને હતો. કસ્તુરચંદ ઘણાજ દુષ્ટ હતો અને સ્વચ્છંદ મિજાણ હતો; જે કદી કરમચંદ નિઃસંતાન મરી જાય તો તેની તમામ મિલકત તેને મળે તેમ હતું, તેથી કરમચંદે બીજી વાર લગ્ન કર્યું તે તેને ગિલકુલ પસંદ નહોતું; તે કોઈ વાર એવાં એવાં કટુ વચનો આજીબાજીનાં માણસો દ્વારા કહેવડાવતોને પોતે જાતે પણ ભુલે ચુકે મ્હોડે કહી દેતો, કે તેથી કરમચંદની બન્ને સ્ત્રીઓ તથા ડોસી ઘણાંજ દુઃખી થતાં. આજે પણ જે કરમચંદના મરણના સમાચાર ત્હને મળે તો રડારોળને બદલે ત્હને ત્યાં ઘીનાં આધરણ મૂકાય તેમ હતું, પણ કરમચંદની માતા બહુ બાહોશ તથા સમો ભણેલાં હતાં [વખત પ્રમાણે વર્તણૂક] તેથી તેમણે કરમચંદના મરણ પછી થોડીવાર સુધી વિચાર કર્યાં કર્યો; પછી તેમણે પોતાની બન્ને પુત્ર વધુઓને પોતાની પાસે બોલાવી અને તેમના કાનમાં કંઈક વાત કહી આ વાત સાંભળતાંજ બન્ને સ્ત્રીઓના શરીરમાં વિજળીની અસર થઈ તેઓએ પ્રથમ તો સાફ ના પાડી પણ ડોસીએ તેમને પોતાના બળતા પિતરાઈને બાળવા તથા ઇશ્વરની કુદરતને પણ પોતાની બુધ્ધીથી વેગળી કરવા ગુરૂમંત્ર એવી તો રીતે મૂક્યો કે બન્ને સ્ત્રીઓ ડોસીના કબ્જા પ્રમાણે કરવા તૈ-

ચાર થઈ. બુદ્ધિમાન પુરૂષો સ્ત્રીઓને અબલા કહે છે. પણ, તે વખત આવે એવી તો સબલા બની જાય છે કે ગમે તેવા, મુછાળા મરદની બુદ્ધિમાં પણ ન ઉતરે તેવાં કાર્ય કરી નાખે છે.

બિચારો કેશવલાલ વડોદરામાં પોતાના મિત્રના ઘર આગળ ઘોડા ગાડીમાંથી ઉતર્યો. અને તેના ઘર આગળ જઈ ત્રીકમલાલ-ત્રિકમલાલ એમ બે ભારી એટલે એક સ્ત્રીએ બહાર આવી કહ્યું કે, એ તો ઘેર નથી; કાંઈક કામ પ્રસંગે અમદાવાદ ગયા છે. ને કાલે આવશે. કેશવલાલ હવે નિરાશ થયો. નિસ્તેજ મુખમુદ્રાએ તે બિચારો પાછો વળ્યો તેણે વિચાર કર્યો કે લાવ—છાયાપુરીમાં મહારો એક મિત્ર છે અને તે પૈસાદાર છે તેથી જો કદી તે રૂપીઆ સો એક આપે તો કાલે મહારે ત્રીકમલાલ પાસેથી વધારે રૂપીઆ લેવા ના પડે, માટે ચાલ ત્યાં જઈ ગાડીમાં પોતાની પોટલી ગેબ થવાથી રૂપીઆ પચાસ તો ગુમાવ્યા હતા. તેથી વધુ રૂપૈઆની જરૂર લેને જણાઈ અને છાયાપુરી આવવા તેણે વિચાર કર્યો.

આ વખતે સાંજના સાડા પાંચ વાગ્યા હતા સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં પહોંચી ધીમે ધીમે નિચે ઉતરતો હતો. તેમ કેશવલાલ પણ ચિત્રવિચિત્ર વિચારો કરતો રસ્તો માપતો હતો. ચાલતાં ચાલતાં રાત્રી પડી ગઈ કૃષ્ણ પક્ષ નો દિવસ હોવાથી; સઘળે અંધકાર છવાઈ રહ્યો હતો. હવે કેશવલાલ છાયાપુરીની નજીક આવી પહોંચ્યો ગામ ની સીમમાં એક ખર્ગધારીણી માતાનું દેવળ હતું કેશવલાલ ચાલવાથી ઘણોજ શ્રમિત થઈ ગયો હતો; તેથી જરા વિશ્રામ લઈ ગામમાં જવાનો મનસુબો કરી દેવળ પાસે જઈ ખર્ગધારીણી માતાનાં પ્રેમ પૂર્વક દર્શન કરી “ હે માતા ! તું મહને આ દારિદ્ર સમુદ્રમાંથી ઝટ લઈ ને તાર, નહિતો મહને મરણને શરણ કર ” એમ સ્તુતિ કરી દેવળના ઓટલા ઉપર વિશ્રાન્તી લેવા બેઠો. કોઈપણ મનુષ્યની અંતઃકરણ પૂર્વક કરેલી પ્રાર્થના સર્વ દેવો સાંભળે છે. અહિં આપણા કેશવલાલને દીઠા દેવને પહોંચી જત્રા એવું થયું થોડીવાર સુધી તે બેઠો પછી શ્રમથી ખરડો ફાટતો હોવાથી જરાક સુતો અને નસિબના યોગે, ગામમાં જવાનું વિસરી જઈ ઉઘી ગયો. આ વખતે રાત્રિના બે વાગ્યાનો સમય થયો હતો. કેશવલાલ માતાના દેવળના ઓટલા પર પડ્યો પડ્યો સંપુર્ણ નિદ્રામાં ઘોરતો હતો. ઓટલામાં કોઈ એક કાળા કામળા ઓટેલી

ત્રણ મનુષ્યાકૃતીઓ આવી. તેમનામાં એક જણના હાથ માં ફાનસ હતું અને કેશવલાલના મૂખ પર પ્રકાશ પાડી તેને ખરાબર નિહાળી જોયો; ક્ષણવાર તેઓએ પોત પોતાનામાં કંઈક મસલત કરી પછી ફાનસમાં કુંક મારી તેમાંની એક આકૃતિ કેશવલાલની છાતી પર ચઢી બેઠી, બીજીએ તેના મોંમાં તુરત ડુચો મારી દીધો, ત્રીજી ત્હેના પગ સખત દબાવી રહી હતી. છાતીપર બેઠેલી આકૃતીએ પોતાના ખિસ્સામાંથી કૌરોફોર્મની શિશી કાઢી કેશવલાલ ના નાક આગળ કેટલીક વાર ધરી રાખી; કેશવલાલનું શરીર કાંઈક કંપ્યું અને થોડીવારમાં શખવત થઈ પડ્યો; તરતજ આ ત્રણેએ મળીને તેને પોટલીમાં બાંધીને માથે મૂકી ઝટ રવાના થઈ ગઈ.

શ્રી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

પુર્વ વૃત્તાન્ત (ચાલુ)

છા યાપુરીમાં કરમચંદ શેઠના મરણના બીજે દિવસે તેના ઘરની તપાસ લેતાં આપણ ને આશ્ચર્ય ચક્રીત કરી નાખે તેવો બનાવ જોઈ શકીએ છીએ, શેઠ મરેલા નથી, તે તો છત્ર પલંગ પર પડ્યા પડ્યા સુખેથી હુકો ગગડાવે છે. બન્ને બાબુ સુકેશી તથા મંજુધાષા પોતાના પતિનો પડતો બોલ માથે ચઢાવવા ઉભી રહી છે; પણ શેઠ કાંઈ બોલતા નથી તે તો ગોવીંદે આવી તુર્ત ભરીને મૂકેલો હુકો ગગડાવે છે. થોડીવારે હુકાની રબરની નેહ હાથમાંથી પડી ગઈ. મંજુધાષાએ તે પાછી તેમના હાથમાં આપી. શેઠ તો પલંગમાં બેઠા થાય છે અને પાછા ઢળી પડે છે; આંખો ચાળે છે ઉઘાડે છે અને આબુઆબુ જુએ છે થોડી થોડીવારે તે પોતાના શરીર પર ચુંટીઓ ખણે છે; પણ તેનું તેજ દેખાય છે. ક્ષણવાર પછી મંજુધાષા બોલી વહાલા હવે આપને સ્નાન કરવાનો સમય થયો છતાં

આપ કેમ ઉઠતા નથી ? આપને માટે આ દંતઘાવનની સામગ્રી તૈયાર છે માટે ઉઠવાની કૃપા કરો. થોડી વારે શેઠ ઉઠ્યા અને દાતણ પાણી કરી સ્નાન કરી લીધું; મંજુઘોષા તેની સાથે તે જ્યાં જાય ત્યાં જતી અને આનુબાનુઓની વસ્તુઓથી માહીત કરતી. પાઠક ? આ શેઠ તે કાંઈ ખરેખરા કસ્તુરચંદ નહોતા; તે તો આપણા કેશવલાલભાઈ હતા. કસ્તુરચંદના મરણ પછી તેની વૃદ્ધ માતાએ આજ યુકિત પોતાની પુત્ર વધુઓને બતાવી હતી. કેવળ શત્રુઓનાં મોંઢાં કાળાં કરવા માટે કે પોતાના પુત્રનું નામ રાખવાની આશાએ તેણે આ એક ખુબી પોતાના મનમાં ગોઠવી કાઢી હતી. કેશવલાલ ને ખડ્ગધારિણી માતાના દેવળ પાસેથી કલ્કારો દ્વામ સુંઘાડી બેશુદ્ધ કરી લાવનાર પણ આ બન્ને સ્ત્રીઓ તથા ડોસીજ હતાં; તેના સિવાય ઘરમાં આ વાત બીજા કોઈને માલુમ નહોતી. સવારમાં કેશવલાલ અથવા હવે આપણા શેઠ કરમચંદ ઉઠ્યા ત્યારે આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા. પોતે એક માતાના ઓટલા પર પડ્યો હતો અને આ સુખ શય્યા ! રમણીય મહાલય ! તથા ઇંદ્ર નો અપ્સરાઓ જેવી શૌન્દર્યવતી સ્ત્રીઓ ! આ શું ? આ બધું જોતાં બિચારો કેશવલાલ આનુબાનુના પ્રાણી પદાર્થોને નિદાગતાં કુતુહલ પામવા લાગ્યો. અને હવે

કાંઈપણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર સર્વ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયો; અને દિવસે દિવસે પોતે કરમચંદ શેઠ તથા હજારો લાખો રૂપીઆની મીલકતનો માત્રીક છે; એમ જાણી પોતાના દુઃખના દહાડા તથા અમેરીકા જવાના વિચારને પણ ભુલી ગયો.

આ યાત્રા બન્યાને આજરોજ ચાર પાંચ વર્ષ થઈ ગયાં છે. અત્યારે આપણા શેઠ કરમચંદ (કેશવલાલ) પોતાના ઘરગાર માલમીલકત વિગેરેના સંપુર્ણ અનુભવી થઈ ગયા છે. બાર મહીને ગુમાસ્તા જ્યારે હિસાબ આપવા આવતા ત્યારે તેનો હિસાબ તપાસી શિલક ગણી લેતા; અને તેમના પર બરાબર કામ કરવા ગંભીર મુદ્રા ધારણ કરી કેટલાંક ફરમાનો કરતા. બિચારા ગુમાસ્તા તો બાર મહીને એક વાર શેઠનું મ્હોડું જોવા પામતા તેથી તેઓ કેશવલાલને કમી શક્યા નહિ. કરમચંદ શેઠની નવી શેઠાણીને તેમનાથી એક પુત્ર અને એક પુત્રી એમ બે સંતાનો થયાં, લગવાનની કૃપાથી લિલા લહેર છે કોઈ કોઈ વખત કેશવલાલ પોતાની સ્ત્રી તથા છોકરા ને અને પોતાની ઘરડી માતાને યાદ કરતો ત્યારે તે વિચારમાં એટલો બધો તલલીન બની જતો કે ત્હોને આનુબાનુની સ્થિતિનું પણ લાન રહ્યું નહિ; આપણે

તેને આવા પ્રકારની સ્થિતિમાં તથા મંજુદોષાના સંપૂર્ણ પ્રેમમાં પ્રકરણ એકમાં જોઈ ગયા છીએ.

છાયાપુરીમાં કરમચંદના પિતરાઈ ભાઈ કસ્તુરચંદે જ્યારે તહેને ઘેર છોકરો આવ્યાની વાત સાંભળી ત્યારે જો કદી તેને કાંઈ તો તેના શરીરમાંથી લોહીનું એક ટીપું સરખું પણ નિકળે નહિ એટલી ગમગીની થઈ ગઈ; અને તપાસ કરવા માટે તે કરમચંદ શેઠને ઘેર તેને રમાડવા ના મિથે જાતે ગયો. આ વખતે તેણે કેશવલાલને પહેલાં કોઈ દિવસ જોયો નહતો તેથી તેણે તે કેશવલાલ છે એમ તો નજ માન્યું પણ તે પોતાના કાકાના છોકરા કરમચંદને સારી રીતે જોળખતો હતો. આથી તેના મનમાં જહેમ ગયો અને તે કાંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર પોતાને ઘેર ગયો અને તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે કહો ના કહો પણ આ કરમચંદ તો ન હોયજ, પણ કદાચ પોતાનો વંશ રાખવા સાડ રાંડોએ આ કાંઈ તત્ત્વ ઉભું કર્યું એમ લાગે છે ઠીક ચાલ દિકરા હવે હું તને ખતાવી આપું છું કે પારકા ધરમાં બેસી કેવી રીતે દહેર મરાય છે. આવો વિચાર કરી તે દુર્ગુણસિંહને મળ્યો અને તહેને કોઈપણ રીતે કરમચંદને જાનથી ઠાર કરવાનું કહ્યું. આ કામ જો તે કરવાની હિંમત ધરે તો તહેને

રૂપેઆ સો ઇનામ આવવાનું પણ ઠરાવ્યું. દુર્ગુણસિંહ
 તો આવા ધંધાનોજ કરનાર હતો. તેથી તેણે તે કામ માથે
 લીધું અને કરમચંદને મારવા માટે સંધ્યાકાળના વખતે
 તે તેના બાગમાં પેઠો તેણે વિચાર કર્યો કે જો કદી ત્હેના
 ઘરમાં જઈ ઠાર કરીશ તો પણ વાણિયા ભાઈ ઢીલી
 દાળના ખાનાર છે તેથી તે મને કાંઈ કરી શકનાર નથી.
 આવો વિચાર કરી તે કરમચંદના ઘરમાં આવવાનું
 કરતો હતો કે તેને ગોવીંદ મળ્યો ગોવીંદે તેને ઘરમાં
 દાખલ થવાની ના પાડ્યાથી તે બાગમાંના એક આંખા
 ઉપર ચઢ્યો. અહીંથી તેણે મંજુધોષા સહ ચુંબનમાં
 ગુલતાન બનેલા કરમચંદને જોયો. આ પ્રણયી પંખીકાને
 ઝરતો અમૃત રસ તથા તેનું ગમે તેટલું પાન કરવા છતાં
 તૃપ્તિ ન વળે એવું અનુપમ સૌખ્ય જોઈ આ પાપાણુ
 હૃદયી દુર્ગુણસિંહની રિવાજવર પણ ક્ષણવાર અટકી પડી
 પછીથી જ્યારે તેણે ધાર્યું કે હવે વાર કરવામાં માલ
 નથી કેમકે આ લોકો ચેતી જશે; તેણે એકદમ પોતાની
 રિવાજવરનો ઘોડો ડાખ્યો ! પણ રામ રાખે તેને કોણ
 ચાખે ? કરમચંદ બચી ગયો અને બિચારો નિમકહલાલ
 ગોવીંદ મરી ગયો. તેથી દુર્ગુણસિંહ પણ પોતાનું
 નિશાન ચુકી જવાથી અફસોસ કરતો છ પાંચ અગીઆરા
 ગણી ગયો.

પ્રિય પાઠક ? હું તમને એક વધુ વાત જણાવવા માગું છું, કે હાલમાં કરમચંદ નામ ધારી આપણે કેશવલાલભાઈ તે—પ્રણયપ્રતિમા પ્રેમમાળાના આશક બનસીધરનો તેની બાલ્યાવસ્થામાં અમેરિકા જવાના સબબથી નિકળેલો પિતા હતો. બનસીધરના પિતા કેશવલાલની વૃદ્ધ માતા તેના ગયા પછી એક વર્ષે મરી ગઈ હતી. હવે કૃપા કરી પ્રકરણ એકમાં કેશવલાલના મુખેથી બોલતી કવિતા પુનઃ વાંચી જુઓ કે પહેલેનાં કરતાં હાલ તે તમને કેટલી પ્રતિભા સંપન્ન નિવડે છે.

દુર્ગુણસિંહને પકડ્યા પછી કચેરીમાં કેસ ચાલ્યો અને તેમાં ત્રેને ફેંસોની સજા ફરમાવવામાં આવી તથા કસ્તુરચંદને તેણે પુનઃ કરાવ્યું તે બદલ વર્ષ બારની સખત મજૂરી સંગાથેની કેદની સજા કરવામાં આવી. દુર્ગુણસિંહનો સાથી જે તેની સાથે કોન્સ્ટેબલે પકડયો હતો; તે જો કે બીન ગુન્હેગાર હતો તોપણ તેને દુર્ગુણસિંહ જેવા દુષ્ટ માણસને મદદ કરવાથી માસ છની આસન કેદની સજા કરવામાં આવી; અને સરકાર તરફથી નદી કીનારે દુર્ગુણસિંહના બનાવેલા ભોંયરાને સફાઈ કરાવી દેવામાં આવ્યું અને કોન્સ્ટેબલનો ગ્રેડ ચઢાવી આપવામાં આવ્યો.

શ્રી.

પ્રકરણ ૧૧ સું.

પ્રેમમાળાનો પતિ !

બનસીધરનો આપઘાત !!

રે ! રે ! હૃદય બસ જા બળી, અંગારમાં તું રાખ થા !
 પ્રાયશ્ચિત એ પુરૂં નથી, જા, જા, હવે દૂર મૂખ થા !
 બાળા ફસાવી લોળી તેં, ઓ દુષ્ટ દીલડા દુર થા !
 રે જીલમ કાંઈ ઓછો નથી, રે ઝેરખા ! બસ ઝેરખા !

(મણી કાન્ત)

❖❖❖❖❖

❖ ઓ ક હાથમાં કારબોલીક એસીડની બાટલી જાલી
 ❖ શ્રીનગરના પૂર્વ દિશા તરફના મુસાફરખાના

❖ ની એક ઓરડીમાં બનસીધર બપોરના બાર
 ❖❖❖❖❖ વાગ્યાના સમયે પોતાની જીંદગીની અંતીમ સીમાયે,
 આવી પહોંચ્યો છે “ હે દુષ્ટ બનસીધર ! ઓ ! પાપી

પિશાચ ! ઓ ! હીચકારા ! ત્હારા માટે હવે આ
 પૃથ્વી પણ ભારે ભરે છે; માટે હવે તેને તારા ભારમાં
 થી મુક્ત કર ! ” એમ બોલતો બનસીધર પોતાની
 બાતને ધિકકારવા લાગ્યો ને જેવી કારબોલીક એસીડની
 બાટલી મુખ પાસે લાવ્યો કે તરતજ યાદ આવ્યું.
 “ ઠીક ! પ્રેમમાળા મ્હારી દુર્દશાનું મૂળ કારણ તુંજ છે,
 ઠીક છે ! હું આ જન્મમાં તો હવે જીવવા માગતો નથી
 પણ આવતા જન્મમાં તારી બબર લઈશ ? પણ યાદ
 રાખજે પ્રેમમાળા તેંજ મને કસાવ્યો છે; તેંજ મને
 પાયમાલ કર્યો છે ! હા, પ્રભુ તેં મને પ્રથમજ સુચના
 કરી હતી તે મૂઠમતિ મેં માની નહિ, હા ? ક્યાં,
 સુવર્ણપુર ! ક્યાં શ્રીનગર ! ક્યાં પિતા ! ક્યાં માતા !
 ક્યાં જન્મ ! ક્યાં મરણ ” થોડી વાર અટક્યો ને નેત્રો
 માં આવેલાં આંસુ લુછી નાખ્યાં પુનઃ કોધથી બોલ્યો
 “ હા જો હું તો પ્રેમમાળા ત્હારે ખાતર ! કાંતો વિશ્વ
 માં મારી નાલાસી ખાતર ! આત્મ હોમ કરું છું, પણ !
 ઓ ! દુષ્ટ કુસુમ ! તું પણ યાદ રાખજે કે સ્ત્રી કોઈની
 થઈ નથી તો ત્હારી કેમ થશે ? નહીંજ થાય ! અલબત્ત
 નહીંજ થાય ! અલ્યા કુસુમચંદ્ર તું ભૂલ્યો ભૂલ ખાય છે;
 માટે ચેત પગથી માથા સુધી ચેત; હશે પણ મારે શું,
 કેમ નહિ ? જનનીખાતર, માનની ખાતર, સ્વાત્મ

અભિમાનની ખાતર, ઠીક પ્રેમમાળા ? યાદ રાખજે કે
 જમર જ્યાં સુધી પુષ્પમાં સુવાસ હોય છે ! જ્યાં સુધી
 મધુર મધ તેમાં હોય છે. ત્યાં સુધીજ ફરી ફરી તે પર
 એસે છે. પણ જ્યાં સુગંધ ઉડી ગઈ કે તેને સ્વપ્નમાં
 પણ યાદ કરતો નથી ! યાદ રાખ પ્રેમમાળા આ
 કુસુમચંદ્ર તારી આજ દશા કરશે હાલ જો કે એ તને
 દેવી તરીકે પૂજશે મિટીંગમાં મહલાવશે; ફેશનમાં ફેરવશે;
 તું જે માગીશ તે એક પગે ઉભો ઉભો આપશે પણ—
 જે પુષ્પ ખીલે છે તેજ કરમાય છે; જે સૂર્ય ઉગે છે
 તેનો તેજ અસ્ત થાય છે; પ્રાણી જન્મે છે તેજ મરણ
 પામે છે તેથી કોઈપણ દીવસે એનો ત્હારા ઉપર અભાવ
 થયા વગર રહેવાનો નથી; ત્યારે પ્રેમમાળા ? તારી પુરી
 કમળજીની સમજજે. હા ? એ ? પામર પ્રાણી ત્હારી
 મોટી ભૂલ થઈ છે માટે ભોગવ ? હા સરકારમાં પકડાઈ
 ત્હારી તથા મારી તથા મારા બાપદાદાની આયુરને ધુંજ
 માં મેળવવી તેના કરતાં પોતાને હાથે આ પાપી પ્રાણ
 ને પ્રયાણ કરાવવું તે સૌથી ઉત્તમ છે ! અરે ! એટીક
 દૂતો તમો મને પકડી શકો તે પહેલાં હુંજ તમારા
 હાથમાં—અરે ભૂલ્યો, યમદૂતના હાથમાં ભરાઈ ગેસું છું
 પકડી તમો મને શું કરી શકો તેમ છો ? ” આ વખતે
 બનસીધરનું શરીર થર થર કંપતું હતું. આંખો લાલ-

ચોળ થઈ ગઈ હતી; મોઢું શીકું પડી ગયું હતું, એકદમ તેણે હાથમાંની શીશી મોંઢે માંડી દીધી અને પછાડ મારી ઉભો હતો ત્યાંથી જમીન પર પડ્યો. આંખો ફાટી ગઈ અને છેવટના ઉજ્જુઉચ્છવાસ લેતા તેના હૃદયમાંથી નિચે પ્રમાણે શબ્દો નિકળ્યા.

“ યુવતી કમળની નર બ્રમર, તને ન જો રસવાસ

કમળ ફસાવી બ્રમરનો, અંતે કરે વિનાશ ” *

ક્ષણવારમાં બનસીધરનો આત્મા તન પિંજરમાંથી નિકળી બિડી ગયો અને શબ અત્યંત ભયાનક સ્થિતિમાં જેમનું તેમ પડી રહ્યું.

પ્રેમમાળાને બનસીધર સુવર્ણપુરથી નાશી છુટ્યા પછી ક્યાં જવું ? શું કરવું ? વિગેરેનો નિશ્ચય નહિ હોવાથી શ્રીનગર ગયાં, બુદ્ધા બુદ્ધા દેશોમાં ફરી મોજશોખ મારવા ઉપરાંત તેમનો બીજો કોઈ બિદેશ નહતો. શ્રીનગર આવ્યાં બાબુદ્વિપેદ્રનાથ કરીને એક મોટો વેપારી રહેતો હતો. પોતાની પાસે લાખો રૂપિયાની પુંજ હતી, શરિરે તન્દુરસ્ત હતો, પણ ત્હને કંઈપણ સંતાન નહોતું. ધર્મ

ઉપર તેની સારી શ્રધ્ધા હતી ગરીબોને તથા અપંગોને તે પોતાની દોલતમાંથી યથાશક્તિ મદદ કરતો; એક વખતે શ્રી કૃષ્ણજન્માષ્ટમીનો દીવસ હતો. બાબુદ્વિપેદ્રનાથ નાહી, ઘોષ ભગવત્સ્મરણમાં બેઠા હતા. તેવામાં એક ગરીબ છોકરાએ આવી નમસ્કાર કર્યા. અને દીન વદને ઉભો. તેને કંઈપણ યાચના અર્થે આવેલો જોઈ બાબુ બોલ્યા.

“ ભલા છોકરા ? કેમ આવ્યો ભાઈ ? ”

“ બાબુજી હું એક ગરીબ વિધવાનો પુત્ર છું. અને દૈવ વશાત્ આ દેશમાં આવી ચઢ્યો છું અત્રે માફ કોઈ ધાર ધણી નથી માટે આપનો આશ્રય માગવા આવ્યો છું તો કૃપા કરી આભારી કરશો. ”

“ અલ્યા ! તું ક્યાંનો વતની ? ”

“ ગુજરાતનો ”

“ તું શું ભણ્યો છું ? ”

“ ગુજરાતી ચાર ચોપડીઓ ”

“ વધુ ભણવા વિચાર છે ? ”

“ હા ”

“ ઠીક ! તહારં નામ શું ? ”

“ સાહેબ માંરં નામ કુસુમ ”

“ ઠીક ત્યારે આજથી તું આપણે ઘેરજ રહેજે, ઘરમાં મહારાજ રસોઈ કરે છે ત્યાં જમજે, અને હું તને કાલે, નિશાળે લાણવાની સવડ કરી આપીશ. કેમ ક્ષવશે ને. ”

“ બહુજ સારી રીતે સાહેબ ” આજથી આ કુસુમના નસીબનું ચકકર ફરી ગયું અને તે બાબુદિપેન્દ્રનાથને ત્યાં રહી લાણવા લાગ્યો ધીમે ધીમે તેણે પ્રાથમિક કેળવણી પૂર્ણ કરી અને પછી અંગ્રેજી લાણવા માંડયું અને દયાળુ બાબુદિપેન્દ્રનાથની મદદથી મેટ્રીક પાસ થયા પછી ત્રણ ચાર વર્ષમાં બી એ. ની પરિક્ષામાં પાસ થયો આ વખતે તે પરિક્ષા આપીને બાબુસાહેબને ત્યાં દશ બાર દિવસ થયાંજ આવ્યો હતો; એક દિવસ ફરતાં ફરતાં તે બાબુ સાહેબની સાથે પૂર્વ મુસાફરખાનામાં આવી ચઢ્યો. આ મુસાફરખાનું દિપેન્દ્રનાથનુંજ હતું અને મુસાફરોને ઉતરવા ની સારી સોઈ હતી. તે બાબુ સાંજે ફરવા માટે આવ્યા હતા ઓરડીઓમાં બુદ્ધા બુદ્ધા મુસાફરો ઉતરેલા હતા; તેમાં

તેમણે એક ઓરડીમાં ગુજરાતી મુસાફરોને પણ દીઠા. આ વખતે કુસુમ ગુજરાતનો હોવાથી અને પોતાના દેશનો ઘણા દિવસથી વિયોગી હતો તેથી; ભાવિક રીતે તેનું લક્ષ તેમના પર ગયું, અને વળી તેમાં તેણે જેની રંગે રંગમાં રસ રંગનો હવસ ઉછાળા મારતો હતો. તેવી પ્રણયપ્રતિમાને નિહાળતાં ઝહેંતજ; જેમ નીર તાકેલાં લક્ષ ણિન્દુ ઉપર એકદમ ચોંટી જાય છે તેમ મિ. કુસુમચંદ્ર નું લક્ષ પણ પ્રેમમાળા પર ચોંટ્યું. તેથી બીજે દીવસે પણ તે એકાકી મુસાફરખાનામાં આવ્યો; આ વખતે બનસીધર કેટલીક ઉપયોગી વસ્તુઓ લેવા સારું બજાર માં ગયો હતો. પ્રેમમાળા એકલીજ હતી તેથી પ્રેમમાળા ની પાસે જઈ તેણે બધો વૃત્તાન્ત વાતચિતમાં બહુયો. અને એમાં વળી પોતાનો કંઈક સંબંધ હોય તેમ લાગ્યું તેથી વધુ વાત પુછતાં ચોકસ ઓળખાણ નિકળ્યું તેણે પોતાની વૃદ્ધ માતાની બજાર પુછી અને પોતે પણ સુવર્ણપુરનો રહેવાસી હોવાનું જણાયું. અલબત્ત ! જ્યારે પ્રેમમાળાએ આ સાંભળ્યું ત્યારે તે તો આલીજ બની ગઈ બન્ને જણ થોડાં બેઠાં. અને વાત કરતાં હતાં એટલામાં બનસીધર બહારથી આવ્યો અને આ બન્ને એકાન્તમાં વાત કરતાં બેઠેને તે આશ્ચર્ય પામ્યો; તેના શરીર માં આનુકંપગિક વૈર ઉત્પન્ન થયું પણ તે ઘડી વાર ગમ

બાઈ પાસે આવ્યો. તેને આવતો જોઈ પ્રેમમાળાએ કુસુમચંદ્રને ઇસારત કરી અને વાત પલટી નાખી. “ હા, અમો ગુજરાતના મુસાફર છીએ. જે ચાર દીવસ આ તમારા મુસાફરખાનામાં રહીશું અને પછી અમે અમારે માર્ગે પડીશું ” વિંગેરે ટાયલાં બનસીધર સાંભળે તેમ કરવા મંડી પડી. બનસીધર પાસે આવ્યો અને તેણે કુસુમચંદ્રને જોઈ પ્રશ્ન કર્યો, મિ. આપ બાબુદિપેન્દ્રનાથ ના ચિરંજીવીને ? ના, ના, મિ. બનસીધર તેમ નથી પણ હું.....હું ને બાબુજીનો માણસ છું આપ અત્રે ક્યાં સુધી રહેવાના છો ? ” વિંગેરે ખાતમી આ તમારાં મિસિસ મારફ્ટે મને મળી છે. વાહ, આપના જેવા સુર ઉતાડ્યોને માટે આ મુસાફરખાનું કરવામાં આવ્યું છે અને તમારા આ.....આગમનથી આ ભૂમી પણ પાવન થઈ છે.

“ બાઈ અમો આપના તથા બાબુજીના આભારી છીએ. ”

“ ઠીક છે કંઈ હરકત નહિ આ મુસાફરખાનું કેવળ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથીજ મુસાફરોને ઉતરવા માટે કરાવવામાં આવ્યું છે માટે આપ ફાવે ત્યાં સુધી રહી અને ઉપભોગ કરો.

આવું બોલી સાહેબજી કરીને કુસુમચંદ્ર ઘર ભણી રવાના થયો. બનસીધરના તો ત્વનામાં પણ વિચાર નહોતો કે આ કુસુમ તે કુસુમ નહિજ પણ સર્પ છે. તે ઉંદરના ઘર નજીક આવી તેને ધીમે ધીમે પટાવી ફેસલાવીને પોતાનું કામ કરી લેશે.

અસ્તુ, બીજે દિવસે પણ કુસુમચંદ્ર આવ્યો, આ વખતે બનસીધર બપોરના જમીને જરા ઉંઘતો હતો. પ્રેમભાળા ને તેણે (કુસુમચંદ્ર) ઇસારત કરી પાસેની ચોરડીમાં બોલાવી, પ્રેમભાળા તરતજ આવી, અને હજીસુધી બાકી હતું તે હવે પૂર્ણ થવા બેઠું.

કુસુમચંદ્રે પ્રેમભાળાને વાતમાં વાત કાઢી પૂછવા માંડ્યું.

“ બોલ અરે ! સ્ત્રી તારા બાપનું નામ શું ? ”

“ મનમોહનદાસ ”

“ ઠીક, તારી માનું નામ ”

“ ચંદનલક્ષ્મી ”

“ વળી, તારે એક બાઈ હતો ને ? ”

“ હા, મારા કૃષ્ણલાલભાઈ કુશળ છે. ”

“ વારૂ, તારૂં લગ્ન થયું હતું કે ની ? ”

“ હા ”

“ તારા ઘણીનું નામ ? ”

આ વખતે પ્રેમભાળા કંઈક અચકી પછી વિચાર કરી એકદમ બોલી:—

“ ખીલે કળી પછી શું બને ?

કુમુદ તણે કે નાથ ?

મિલન કરી આ બેંચનું,

જાણે મારો નાથ. ”

આ શબ્દો સાંભળતાંજ કુસુમચંદ્રનું હૈયું ભરાઈ ગયું દોહરાના જવાબમાં પોતાનું નામ આવેલું જોઈ તેના શરીરમાં આનંદની ઉમીં ઉભરાવા લાગી એકદમ તે આ પ્રણયપ્રતિમા પ્રેમભાળાને ભેટી પડ્યો. દઢલિંગન કેટલીક વાર સુધી છુટયુંજ નહિ.

“ બહાલી શું ? તારી આ દશા ? જરૂર માન કે

જે કોઈ વ્યક્તિ આ દુનીઆમાં તારા પતિ તરીકે હક ધરાવતી હોય તો આ જોઈ લે એમ કહી કુસુમચંદે પોતાની ઠોપી માંથા ઉપરથી ઉતારી પહેલાં એક દિવસ તે પડી ગયો હતો અને વાગ્યું હતું તેનું નિશાન પ્રેમમાળા ને બતાવ્યું આ જોઈ પ્રેમમાળા તો દિગ મૂઠ ગની ગઈ તેનું શરીર અનિર્વાચ્ય આનંદ અનુભવવા લાગ્યું, આંખો હર્ષાશ્રુ સારવા લાગી તથા મુખ મધુરું મધુરું મંદ હાસ્ય કરવા લાગ્યું.

આ વખતે ઘણા વર્ષોના વિયોગથી લેગાં થયેલાં આ પતિ પત્નિએ કેટલીક વાર સુધી હૃદયના ઉભારાઓ કાઢી સુખ દુઃખની વાતો કરી હૃદય ખાલી કર્યાં. પછી કુસુમચંદે પોતાના ખિસ્સામાંથી એક ફાગિન્ટન પેન તથા કાગળ કાઢી બનસીધર પર નિચે પ્રમાણે પત્ર લખી કહાડયો.

શ્રીનગર. તા.

હુદ બનસીધર. !

જે કે તે સહન નકરી શકાય તેવો અપરાધ કર્યો છે. તેમજ કાયદેસર પણ તું મનુષ્ય હરણના આરોપમાં પણ છું. બીજું તારું આ નીચ કૃત્ય જોઈ તેજ વખતે

હું તને ચમના દ્વાર પહોંચાડવાના વિચારમાં હતો અથવા તો કારાગ્રહનીની કાળી કેટડીનો પણ અનુભવ કરાવત-
પણ—નિરૂપાય પ્રેમમાળાએ તારો બહુજ સજ્જડ રીતે
બચાવ કર્યો છે. એથીજ તને જીવતદાન આપવામાં આવ્યું
છે; હવે તને ફાવે ત્યાં ભટકતો ફર, કે મર, તેની મને
કાંઈપણ પંચાત નથી. પ્રેમમાળા મારી છે અને મારા
ખરા હકકથીજ હું તેને મારી સાથે લઈ ગયો છું, બાદ
લખવાનું કે હું અત્યારેજ સુવર્ણપુર તાર કરું છું અને
એક બે દીવસમાં કૃષ્ણલાલ અત્રે આવી પહોંચશે. એટલા-
માં આ મારી સુચનાથી તારાથી બને તેટલા પાપના
પેંતરા ભરવા હોય તો ભરી લેજે.

લી. કુસુમચંદ્ર.

[પ્રેમમાળાનો પતિ]

કુસુમચંદ્રે તે પ્રેમમાળાને વંચાવી તેની પાસે બનસી-
ધર સુતો હતો ત્યાં તેના મુસાફરી બિસ્તરા પર મુકાવી
પ્રેમમાળાને લઈ બાબુદિપેન્દ્રનાથને ત્યાં ગયો અને પછી
તરતજ ટેલીગ્રાફ ઓફીસમાં જઈ સુવર્ણપુર તાર કરી દીધો.

બનસીધર જ્યારે જાગ્યો ત્યારે તેણે પ્રેમમાળાને પોતાની પાસે જોઈ નહિ તેથી આશ્ચર્ય પામ્યો. અને તેણે પોતાના ગિસ્તરા પર એક પત્ર પડેલો જોયો. પત્ર લીધે વાંચતાંજ ગભરાઈ ગયો. તેના હોષ કોશ ઉડી ગયા તેને દેશ દીશા સુઝિ નહિ અને બદનામ દુષ્ટ કૃત્ય વિગેરે વિચારોથી તેનું હૈયું ભરાઈ ગયું અને છેવટે તેણે વિચાર કરી મરણને આધીન થવાનો નિશ્ચય કર્યો તે તમો પ્રકરણની શરૂઆતમાં જોઈ ગયા છો. જ્યારે મનુષ્યનો વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે તેની બુદ્ધિ બહેર મારી જાય છે તેના વિચારો એટલા ગુમ થઈ જાય છે કે તેને સાર અસારનું ભાન પણ રહેતું નથી “ विनाशकाले विपरित बुद्धिः ” ખરેખર બનસીધર ઘુંચવાડામાં પડી ગયો ને છેક ના ઇલાજ થઈ ગયો હોવાથી મરણને શરણ થયો.

આ વાતને આજે ત્રણ દિવસ થઈ ગયાં છે કૃષ્ણલાલ શ્રીનગરમાં આવી પહોંચ્યો છે તે પોતાની બેન તથા બેનેવીને મળ્યો અને પ્રેમમાળાના અણસમજીપણાને લીધે થયેલા પલાયન માટે ખેદ બતાવ્યો. ઘણું દિવસે મળેલા પોતાના બેનેવીને આવા સારા ભણેલાં ગણેલાં વિદ્વાન જોઈ તે આનંદ પામ્યો. તથા બનસીધરનું હવે શું થયું હશે તે વિચારથી કુસુમચંદ્ર તથા કૃષ્ણલાલ મુસાફરખા-

નામાં આવ્યા તો તેમને બનસીધર ઉતર્યો હતો તે ઓ-
રડી અંદરથી સાંકળ મારી બંધ કરેલી જણાઇ, અને
અંદરથી દુર્ગંધ મારતી હતી તોપણ તેમણે કેટલીક ખુમો
પાડી પરન્તુ જીવાળ નહિ મલવાથી લુહારને બોલાવી
અંદરની સાંકળ તોડી નંખાવી તો બનસીધરનું શબ પડેલું
હતું તથા પાસે એક કારબોલિક એસીડની બાટલી પડેલી
હતી તેથી તેમણે બનસીધર કારબોલિક પીનેજ મરણ
પામ્યો એમ માન્યું. અને બીજા કેટલાક માણસોને બોલાવી
બનસીધરના મૃતદેહને અગ્નિદાહ કરી દીધો. પછી પ્રેમમાળા
તથા કુસુમચંદ્રને પોતાની સાથે લઈ બાબુદ્વિપેન્દ્રનાથનો
આભાર માની કૃષ્ણલાલ સુવર્ણપુર જવા નિકળ્યો.

શ્રી.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

“ શિવાલયની સ્થાપના ”

છા

યાપુરીમાં કરમચંદ શેઠના મરણ પછી
કેશવલાલને ભાડુતી શેઠ બનાવવામાં
આવ્યા હતા. હવે આ વાત પ્રિય વાંચ-

કોને લગભગ સમજાઈ ગઈ હશે કિન્તુ હાલમાં ત્યાં શો
રંગ જામ્યો છે તે જોઈએ.

અત્યારે આપણે પૂર્વ સ્થિતિમાં (જેવી રીતે પ્રથમ
જોયો હતો તેમ) તેને ખડ્ગધારીણી માતાના દેવળપાસે પડેલો
જોઈએ છીએ. પ્રાતઃકાળનો સમય થવા આવ્યો હતો, મેંના
પોપટ પોતાનો મધુર કલરવ કરી રહ્યાં હતાં તથા આમ્ર-
તરૂં ઉપર કોકીલા પોતાનો મધુર ટહુકો કરી રહી હતી.
જેડુતો પોતાના ખેતરમાં આતુરતાથી જવા માંડ્યા હતા.
આતુમાસનો દિવસ હતો. ધરતી દેવીએ લીલાં વસ્ત્રો
ધારણ કરી દીધાં હતાં. કુટડા મયુરો આવો ! આવો !

એવા પોતાના મધુર કંઠ વડે કોમળ ટહુકા કરી મેઘરા-
જાને અલિનંદન આપતા હતા. સરોવરને કીનારે આખી
રાત્રી પોતાની બહાલી પ્રિયાચાતકીના વિરહી ચાતકોને
પોતાની પ્રણયતમા મળતાં આનંદની અભિવૃદ્ધિ થતાં
પોતાની પાંખોને પ્રસારી, આમથી તેમ કુદાકુદ કરતાં
ઉડવા મંડી પડ્યાં હતાં. કુકડાઓ પણ પ્રાતઃ સ્મરણ
કરવા મંડી પડ્યા હતા. માતાના કુકડાએ કેશવલાલને
જાગૃત થવાની સુચના કરી. અત્યારે તેની નિદ્રા ત્યાગ
કરવા માટે મંજુઘોષાનું મધુર ગાયન ન હતું અથવા
સુકેશીનું સુકોમળ પ્રભાતીયું પણ ન હતું; આ તો જેની
કૃપાથી અત્યન્ત સુખનો અનુભવ લીધો હતો તે ખડ્ગ-
ધારિણી માતાના દ્વારમાં પડેલો હતો. કેશવલાલ જાગ્યો
અને આ શું ? ક્યાં મ્હારું ઘર ? ક્યાં વાડી ? ક્યાં
બાગ બાગીચો ? ક્યાં મ્હારી સ્ત્રીઓ મંજુઘોષા તથા
સુકેશી આ શું ? હું કંઈક કુદરતની રમતના અજ્ઞાત
અનુભવમાં હતો; હશે જે થયું તે ખરું આમ વિચાર
કરી એકદમ ઉઠીને વડોદરા તરફ પ્રયાણ શરૂ કર્યું.
પોતાનાં લુગડાં પૂર્વનાં જે હતાં તેજ હતાં તેણે વડોદરા
સ્ટેશન પર આવી ટીકીટ કરાવવા સાડે ગજવામાં હાથ
નાખ્યો તો પહેલાં પોતાના ગજવામાં જ્યાં છુટા પૈસા
તથા રૂપીઆ હતા તે બદલ તેણે ગીનીઓ ભરેલી દીડી.

આ વખતે તેણે બનેલી વાત સ્વપ્નની નહિ પણ સત્ય માની. અને સમયાનુસાર યોગ્ય યુક્તિ કરવાની તેને ફરજ પડી એકદમ તે સુવર્ણપુર આવ્યો; ત્યાં પોતાને ઘેર જતાં પોતાના પુત્ર બનસીધર તથા વૃદ્ધ માતાના મરણના શોક જનક સમાચાર તેને મળ્યા. હવે તેને વધુપ્રવૃત્તિમાં રહેવાની જરૂર જણાઈ તેથી તેણે સુવર્ણપુરની સેશન કોર્ટમાં ફરિઆદ કરી અને તેણે કરમચંદ નામના કોઈ ઇસમને ત્યાં પોતાને બેલાન કરી લઈ જઈ કંટલાક દિવસ સુધી રાખવામાં આવ્યો હતો ત્યાં તેનાથી કરમચંદની સ્ત્રી મંજુઘોષાને બે સંતાનો થયાં હતાં તથા આ વાત જો તેઓ માને નહિ તો મંજુઘોષાએ પ્રેમ ઘેલછામાં અર્પણ કરેલી મુદ્રિકા [વીંટી] નિશાનીમાં મૂકી હતી. આ વાત જ્યારે છાયાપુરીમાં ઉડતી આવી ત્યારે કરમચંદના ઘરમાં તો ગડમથલ થવા લાગી જો કે તેની બન્ને સ્ત્રીઓનો તો પાછો મૂકી આવવાનો જરાપણ વિચાર નહતો. પણ વૃદ્ધ સાસુના આગ્રહથી પૂર્વવત્ તેને બેશુદ્ધ કરી જ્યાંથી લાવ્યાં હતાં ત્યાં મૂકી આવવામાં આવ્યો હતો.

કેશવલાલે પોતાની જીંદગીને થયેલા અત્યંત નુકસાન

માટે તથા પોતાની આબરૂ માટે સુવર્ણપુરની કોર્ટમાં મુકરદમો રજુ કર્યો હતો; પણ સુવર્ણપુરની કોર્ટમાં કેસો ની ઉપરા ઉપરી ધમાલ હોવાથી તેના કામની તારીખો પર તારીખો પડતી હતી. આ વખતમાં કરમચંદની વૃદ્ધ ડોસી તથા બંને સ્ત્રીઓ કેશવલાલની માફી માગવાને તથા પોતાના નિરાપરાધિપણાને તેને વ્યક્ત કરવા સાફ નમ્રતા પૂર્વક પત્ર લખ્યો. અને પોતાનાં જે કાંઈ સખંધી હોય તેમને તેડી છાયાપુરીમાં રહેવા આવવા લખ્યું.

કેશવલાલને આ પત્ર મળતાંજ તેણે કોર્ટમાં કરેલી ફરીઆદ પાછી ખેંચી લીધી તથા પોતાની પત્નિ મૈનાવતી સહ છાયાપુરીમાં આવી રહેવા લાગ્યો અને કરમચંદની દોલતથી સુખાનંદનો અનુભવ કરવા લાગ્યો. દોરંગી દુનીઆમાં આ વાત કેટલાક દિવસ સુધી ચર્ચાઈ પણ વખત જતાં તે વિસારે પડી ગઈ અને કેશવલાલના નસીબનું કુસુમ વિકસિત થયું.

આજરોજ સુવર્ણપુરમાં મનમોહનદાસને ત્યાં આનંદની વૃષ્ટિ થઈ રહી હતી. કૃષ્ણલાલ, પ્રેમમાળા, ઘણા દિવસથી વિખુટા પડેલા મનમોહનદાસ તથા ચંદનલક્ષ્મીનાં હૃદય આજે આનંદથી ઉભરાતાં હતાં; પ્રેમમાળા તો તદ્દન શરમાઈ ગઈ હતી. તેના શરીરમાં બનસીધરના આપઘાતનો કાંટો જીંદગી સુધી વિસરાય તેમ ન હતો. મનમોહનદાસે કેટલાક દિવસ સુધી પોતાના જમાઈને પોતાને ત્યાં રાખ્યો, સારી મહેમાનગીરી કરી, એક દિવસે કુસુમચંદ્રના નામનો તાર મનમોહનદાસને ત્યાં આવ્યો; તેમાં તેને તાર જોતાંજ એકદમ શ્રીનગર જવાનું લખ્યું હતું; તેથી પ્રેમમાળાને સાથે લઈ કુસુમચંદ્ર શ્રીનગર આવી પહોંચ્યો. આવ્યા પછી બાબુદિપેન્દ્રનાથે પોતે વૃદ્ધ થયેલા હોવાથી પોતાની પત્ની સાથે વાનપ્રસ્થ લેવાનો વિચાર જણાવ્યો, અને બાબુનાં વીલ કુસુમચંદ્રને બતાવ્યું. તેમાં તેણે પોતાની ત્રણ કરોડ રૂપિયાની મોટી દોલતનો તથા તમામ સ્થાવર જંગમ મીલકતનો વારસો કુસુમચંદ્રને આપ્યો હતો. કુસુમચંદ્ર તથા પ્રેમમાળાને અચાનક દ્રવ્યની મહદ આવી મળવાથી અત્યંત હર્ષ પામ્યાં તથા આનંદ લહરીનાં મધુર મોજાંનો આસ્વાદ લઈ સંસાર સમુદ્રમાં પ્રણય નૌકા ચલાવવા લાગ્યાં. કેટલાક દિવસ પછી પ્રેમમાળાએ કુસુમચંદ્રને, બનસીધરને જ્યાં ભૂમી દાહ

કર્યો હતો ત્યાં તેના સ્મરણની ખાતર કાંતો પોતાના ઉપર ખરા પ્રેમથી સ્વાત્મ સમર્પણ માટે એક શિવાલય કરાવવાનો વિચાર જણાવ્યો. કુસુમચંદ્રને પણ એ વાત કંઈક ઠીક લાગી તેથી તેણે જ્યાં બનસીધરને ભૂમીદાહ કર્યો હતો ત્યાં એક ભવ્ય શિવાલય કરાવ્યું. પ્રેમમાળા ત્યાં દરરોજ આવતી અને બનસીધરને યાદ લાવી આંખોમાંથી અશ્રુઓ સારતી હતી; તથા કેટલીક વાર પોતાની સાહેલીઓ સાથે આવી ગરબા ગાતી. ઉજાણીઓ તથા મિજબાનીઓ કરતી; બ્રાહ્મણોને મિષ્ટાન્ન મોદક જમાડતી સંતોષ પામતી હતી.

પ્રિય પાઠક ? જો કે પોતાના પત્નિની નિરાશા ભરી ઘેર હાજરીથી પ્રેમમાળાનું મન (શરીર નહિ) ચલાવમાન થયું, તે બનવા જોગ હતું ! પરંતુ જેને એક વાર પોતાનો પ્રેમ અર્પણ કર્યો ! તથા જેને એક વાર પોતાનો હૃદયધાર એ સંબોધનથી સંબોધ્યો હતો; તથા પોતાનો ખરો ઘણી મળી આવ્યો તોપણ મજબુત રીતે

પોતાના પ્રિયતમ ગણેલી વ્યક્તિનો જેણે બચાવ કર્યો હતો
 તથા તેની ચાહગીરી માટે પોતાનું બનતું કરી તેનું નામ
 આ દુનીઆમાં મૂકી ગઈ; આવા વિચિત્ર સ્ત્રી રત્નને તમે
પ્રેમમાળા કહેશો કે પ્રણયપ્રતિમા ????

છતિ શમ.

છુટક-કાવ્યો.

લેખક.

“ નાગેશચંદ્ર ”

ખરે બક્ષીસ ખુદાનીએ.

[ગઝલ]

અરે વાજાંત્રવાળાએ, કહો શું ના તમો કરતા; ?
 ખુબીની ખાણ તમની એ, ‘ ખરે બક્ષીસ ખુદાનીએ. ’
 અનોપમ અર્થ વાળાંએ, સુરસિક કાવ્ય પણ વાગે,
 અજબ આનંદ ઉર જાગે, ‘ ખરે બક્ષીસ ખુદાનીએ. ’
 જીવો અંજન ગાડીનું, બનાવ્યું એક કેદી એ;
 ચહાની કીટલીથી—તે, ‘ ખરે બક્ષીસ ખુદાનીએ. ’
 બનાવ્યા તાર પણ કેાગે, સમુંદર પાર સંદેશા;
 પલકમાં જાય દોડીને, ‘ ખરે બક્ષીસ ખુદાનીએ ’
 તપાસો જો તમારું આ, શરીર શાનું બનેલું છે; ?
 અહા ! પરમાણું નાના તે, ‘ ખરે બક્ષીસ ખુદાનીએ. ’
 કરે કટ કટ સદા કાળે, તમારી પાસ જે ચાલે;
 અજબ ઘંડીઆળ લવલું એ, ‘ ખરે બક્ષીસ ખુદાનીએ. ’
 મનુષ્યો પૂતળાં સઘળાં, બધાં દોરી થકી નાચે;

કરે કાર્યો અનુપમ તે, ‘ ખરે બક્ષીસ ખુદાનીએ. ’
 બુવો ખેડુત રોપે છે, બીચારું જેમ ફાવે તમ;
 ભગે ક્ષણગાં મુળાં નીચે, ‘ ખરે બક્ષીસ ખુદાનીએ ’
 સનમ ના ભાઈ કે કરતું, હંમેશાં બેસી તે રહેતું;
 ખરે સૌ યત્નથી થાયે, ‘ ખરે બક્ષીસ ખુદાનીએ. ’
 ખુદાઈ બક્ષીસો ગણતાં, નહિ કે પાર પામ્યું તો;
 અરે “ નાગેશ ” તું પણ કે’, ‘ ખરે બક્ષીસ ખુદાનીએ. ’

તું અહીં ક્યાંથી ?

—ગઝલ—

બહુ વર્ષે મળી વહાલી રસિલી તું અહીં ક્યાંથી ?
 બદનનો રંગ બદલાયો છબિલી તું અહીં ક્યાંથી ?
 તહને છે ? યાદ વહાલી ! બાળપણની સ્નેહની વાતો,
 ભૂલી કે સાંભરે છે કંઈ પરતું તું અહીં ક્યાંથી ?

હૃદય જે આપણાં રમતાં ખુશીથી પ્રેમ હીંચાળે,
 મધુર ગાન તું ગાતી ! મધુરી ! તું અહીં ક્યાંથી ?
 સુષીને ખંસરી મહારી મરીને દોડતી આવે,
 અતી આનતુ ઉપજાવે હૃદયને તું અહીં ક્યાંથી ?
 મધુરા બોલ પણ તારા હજી કહ્યું નથી બૂલ્યા !
 બહુ વર્ષે ખરે તાજ તરતના તું અહિં ક્યાંથી ?
 નિહાળી તુંજને હાવે બનેલી પ્રેમની લોગી,
 બનું હું સ્નેહનો યોગી પ્રભુ તોખા તું અહીં ક્યાંથી ?
 હવસ જે આપણે નિર્દોષ તે નિર્દોષ સાચો છે,
 સ્મરિલે શ્રી હરી હાવે ! મળી હા ! તું અહીં ક્યાંથી ?

“ નાગેશચંદ્ર ”

હોટલ.

(મનહર)

“ ગમાર મવાલી તમે આવ્યા ક્યાંથી કવિરાજ, ? ”

આ તો નથી વીણી પ્રણ હોટલ આ' પાનની.
 અખેદીયું છટ. એ તો ઢેમ કુલ ગણી લેવું,
 કોટ પાટલુન પહેરી લા'ણી તો બીરછીટતી.
 પાંચીશન બંધ રહી આંડર ફરમાવે તમે,
 ડીસ લાવું કેકની કે બોટલ લેમનની. ? ”
 ગુંથવાડો જાઓ 'બંકો' “ નાગેશ ” વીણીમાં ચાલ,
 સમજ ના ગરે આંહી સીંગલ ડબલની.

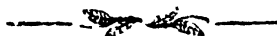
આત્માને પ્રબોધ.

(માત્રામેજાં ઠોટક છંદ,—બહિર્લાપાપ)

જે જન જન્મી જગદીશ ભૂલ્યો,
 ઠાલી હાથે પાપેથી ડુલ્યો;
 જાખોમાં લંપટ ખુબ કુલ્યો,
 જલનામાં મસ્ત હંમેશ ભૂલ્યો;
 મોટાઈ મદે ન હરી સમર્યા,
 તીમીરે તર થઈ નીજ પાંવં ધર્યા;
 રાતે દહાડે ભટક્યો ભવમાં,

મરણે પટકાઈ પડયો દવમાં;
 મૈત્રાણી માફક વાણી બેઠે,
 દર્શન જગદીશ તણાં ન કરે;
 છાનો માનો કુડ કર્મ કરે,
 યા, અંતરમાં અભિલાષ ધરે,
 પુરશોત્તમ કોપે તુજ પરે !
 રીપુ છો હણવા ભજ રે ભજ રે,
 નિર્મોહી બની ઉપકારી થા !
 શાં શાં બોલવ ! સુભાગીં થા !
 મઉ દુર્ગુણ મુકી સગુણી થા !
 હા જન તું સ્વર્ગ નિવાસી થા !
 લઢતો નહિ કેા જન સાથ કદી
 પેલાં ઝરાણું વહી થાય નદી.
 દમ દમ તો દુષ્મન ઉપર રે,
 લાખો ઘણી માફ સદા કર રે
 દમ નહિ જનને પ્રભુ તું બનશે,
 માંણી સુંખ તું પ્રભુ ધામ જશે !

“ નાગેશચંદ્ર ”

કન્યા વિક્રય કે પુત્રી હોમ !

—સોરઠી ગઝલ—

(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

કિરતાર જગ કરતારની, ન્યારી કળા જ્યાં બહુ વસી;
કલ્લોલ કરતી કેાકિલા, પુલકિતમ માળા શોભતી.
નયનો સુમન સુકુમાર મારી, હૃદય નરનાં લેહતી;
બાળા વરસ દ્વાદશ તણી છુમ છનન ચરણે ચાલતી. ૧

છે પિતા તેનો પાપીયો, જાણી અજબ થાવા સમું;
સુકુમાર મારી બાળકી કે', વેચી સુખડી હું જમું.
ઉછેરી પાળી પ્રેમથી નવ જરીય દુઃખ તેને દીધું;
સુકુમાર બાળા ' શૈલબાળા, ' લગ્ન પછી તેનું કીધું. ૨

છે વર્ષ એંશીનીજ વયનો, વૃદ્ધ ખચ્ચર નાતનો;
 વ્યસની અશીળી ટટુ તે વાંધો નહિ કશી વાતનો.
 ‘ પત્નિ મરી ઉમ્મર પુરી,’ પાકી થયે સો જાય છે;
 પણ વૃદ્ધ ખચ્ચ ભાઈ લગ્ને, ઝટ તયારી થાય છે. ૩

દોલત ઘણી છે પાસ તેથી, લગ્ન જલદીથી થયું;
 શૈલબાળાના પિતાએ, પુત્રીનું વિક્રય કર્યું.

લીધા રૂપૈયા રોકડા, ગણી પાંચ સાત હજાર શું;
 નિર્દાષ ન્હાની બાળકી વેચી ગ્રહી ફીટકાર શું. ૪

મનમાં અતી મલકાઈને, છલકાઈ અભિમાને જરી;
 લાવ્યા રૂપૈયા ઘેર આવ્યા, કુવે નાખી દીકરી.

ના શૈલબાળા સમજતી, કે મુજ પિતા આ શું કરે
 તે ધારતી કે ઢીંગલીને, ઢીંગલા સમ તે ખરે ! ૫

“ હું રમત ઘર ઘર નીરમું, સાહેલીઓ સંગાતમાં;
 તે વાજ કોતુક તુલ્ય આ કંઈ થઈ ગયું છે હાલમાં.”
 ખુદ્દો નમી કટીથી ગયો છે, નવ ગતિ જરી અંગમાં;
 સુખ કેમ મળશે શૈલબાળા, સ્વામી સંગે રંગમાં ? ૬

ના તે બિચારી બાળકી શું, જ્ઞાન ત્હેને કંઈ હતું ?

પાપી પિતાના પાશમાં, સપડાઈ જકડાવું પડયું;
 નવ વાર લાગે વણ્ણ જતાં. વર્ષ ચાર વહી ગયાં;
 વિધિમં અવસ્થા પામી અંગેા સર્વ શિથિલ થઈ ગયાં. ૭
 વાઢ્યો રંગે રંગમાં અરે હા ! દુષ્ટ વ્યાધિ ક્ષય તણો,

“ પતિ રૈલબાળા બાપડી, આજ્ઞરી ત્હારો છે ઘણો. ”

આવી ખબર આવી જહાં, રૈ પિતા પાપી ખરે,

“ રૈલબાળાને જરૂ, આ પત્ર દેખી મોકલો. ” ૮

“ આજ્ઞરી છે તેનો ઘણી, માણસ નથી કો પાસમાં ”

“ માટે જરૂર આ પત્ર દેખી, મોકલી દો કાસમાં. ”

ગઈ રૈલબાળા ઘેર, પહેલી પોચતાં આલી બની !

હા ! આભ કાટયું દુઃખનું. ને નવ રહી અવધી જરી ! ૯

રે મરણ પામ્યો તેહનો, ભરથાર મુકી મન મયા;

આ શું કયું હે દુષ્ટ ! પાપી પિતા, ધરી તેં ના દયા !!

“ પરણાવી પૈસા પુર લઈ નવ કુવે નાખી ક્યાં ગયા ? ”

ઉદ્ગાર એવા સુંદરી, કાઠી-વટ્ટી આવે દયા ? ૧૦

“ માતા પિતા નર્કે પડો, રૈ રૈ નરક માંહે સડો !

નવ જગતમાં કો મનુજ લેશે આ અધમતાનો ઘડો. ”

ના પાપ કેરી હાંડલી, પરિપૂર્ણ કો'દી થાય છે,
હા ! જરૂર અગ્ની ચોર કે, ઠગ ઠાઠથીજ ઠગાય છે. ૧૧

શૈલબાળાના પિતાને, ઘેર ચોરી થઈ રૂડી;

બહુ ચોર આવી રાતમાં, ચોરી સહુ દોલત કુડી.

ઊઠી પ્રભાતે ને નિહાળી, કુટતો છાતી કદમ;

“ હા ! હાય ! પૈસા હાય પૈસા ! તુજ કારણ વેચ્યો ધરમ. ૧૨

પુત્રી રૂપાળી કોમળી, સુકુમાર વેચી તુંજ શું;

ઈશ કોપ આતે શો થયો, નવ રહ્યું તેમાંનું કશું ? ”

થઈ સોળ વર્ષે સુંદરી, યોવન તણી પુર ખડારમાં;

ખીલી કલી કલ કલ થતી, સમ વય સુમનની હારમાં ૧૩

સુગંધ મીઠીમાં પમરતી, વાસ મધુર ઉડાવતી,

લોગી ભ્રમર વિણુ સર્વ વાતે પાંખડી કરમાવતી.

ખોલે મધુરી કોકિલા નવ રસિક સુણુ તો કાન શું ?

તો તે બિચારી વ્યર્થ તોડે, કંઠ તહેનું કામ શું ? ૧૪

છે, એ ખરું પણ કુદરતી પડી ટેવ તે તો ક્યમ ટળે ?

સુણુનાર હોયે કે ન, તોયે, કોકિલા ટહુકા કરે.

પત્રો ન થાયે કરીરને વસંતડી ત્યાં શું કરે ?

નવ ધ્રુવડ દેખે દિન વિષે, દિનકર બિચારો શું કરે ? ૧૫
ચાતક તણા મુખમાં પડે, નવ વારિ બિન્દુ કો પળે;
વરસાદનો શો દોષ ત્યાં ? વિધિ નિર્મિયું આવી મળે.

પાડોશી પાસે એક રહે છે, શૈલબાળા જ્યાં રહે;

નિજ દ્રવ્યની સગવડ નિમિ-તે. રાખીઓ નોકર ખરે. ૧૬
નામું લખે ગૃહ કાર્ય કરતો, રોકડાજ હીસાબથી;
નિર્ધન હતો તે, દ્રવ્ય નોતું. રહે શાંત મિનનથી.

યૌવન કળી સુક્રમાર ખીલી, શૈલબાળાનીજ છે;

ખડુ માર^૧ મારે માર જેના તાર સાર સવાણી છે ૧૭

મારી મદનનાં બાણ, મોહનલાલ મુનમ વશ કર્યા;

સરિતા મળે સિન્ધુ મહી, ત્યમ કુદરતે મનમાં ધર્યા.

મોહન તણી સહુ નાત, ખડુ વિસ્તૃત હતી વિસ્તાર શું;

નિજ નાતમાં સાટાં થતાં, સાટું હતું નહિ તેહ શું. ૧૮

મોહન કુવારો રહી ગયો, વિચારમાં ફરતો ફરે;

નવ કામ તેને સુઝતું કો' તે બિચારો શું કરે ?

ઇશ્વર તણા આ યોગથી તે શૈલ બહાલ ગ્રહી રહ્યો,
મુનમ હતો તે ચાર દિન, પછી ઘર ધણી બનતો ગયો. ૧૯
વાડી હતી પરિપૂર્ણ ખીલી, માલી વિણ ખાલી પડી; !

મોહન જડાયો શૈલમાં, જ્યમ બંગડી હીરે જડી !

જ્યમ અંધ ને કેા ખંજ મળતાં કાર્ય જલદી ચલાવીયું !

શૈલખાળાએ મળી **મોહન** શું ઘર ગબડાવીયું ૨૦

હા ! દુષ્ટ વિક્રય ? કાળ તુંથી, પાપ પૂણ પૂર્ણ પ્રકાશીયું !

અભિચાર વધીયો દિન દિને, હા ! દુષ્ટ કર્મ શરૂ થયું.

ના પાપ કુંભ કદી રહે, લાગ્યા વિના આ વિશ્વમાં

થઈ સગર્ભા શૈલખાળા જુદમ જીવ ગભરાટમાં ૨૧

“ નવ કૈં સુએ હા ! શું કરું ? કરું હોમ વિક્રય કાળનો,
મહી અંપલાવું પતંગ પેરે ! શાન્ત થઉં જળ જળમાં ! ”

કુવે પડી હા ! શૈલખાળા, હોમ કીધો સ્વાત્મનો ! !

ધિક્કાર ! કામ કરે ધરે વિક્રય કરે તે તાતનો. ૨૨

૧ કન્યા વિક્રય સર્વ ઠેકાણે સમજી લેવું.

૨ કરે=હાથે

મેહન તણી પણ વાત પસરી, બહુ બીધો તે લાજથી,
 નવ ખુદાર નીકળે ઘર થકી, તેવો બન્યો બેહાલજી.
 કાળી અને વણી કારમી રાત્રી, ભયંકર આજ શું !
 ઘર બંધ કરી—ગળું બંધ કીધું ફંદ નાખી કંઠ શું ! ૨૩

મેહન મર્યો આ લોગ શેનો ? વિચારી બહાલાં કહો,
 સાટાં તણો આ સાટકો, કૃપા કરી મનમાં ધરો.
 જે દેશમાં આ હોમ ચાલે, પૂત્રીનો ધિક્કાર છે !
 જે દેશમાં આ સાટકો, સાટા તણો ફીટકાર છે ! ૨૪
 જે માનવી વિક્રય કરી, દે—કે લીયે ધિક્કાર છે !
 તે ગામને ધિક્કાર છે જે ગામ વિક્રય લાદ્ય છે !
 સૌ એક થઈ ધકકેલી કાઢો, હિત ગણી કુચાલને;

“ નાગેશચંદ્ર ” વદે નમી, વિદ્વજ જનના પાયને.

“ નાગેશચંદ્ર ”

અનિલ લહરી

[હૃતવિલમ્બિત]

પુરણ પ્રાણ પ્રકાશીત પ્રેમથી,
 કરતી કામિની ભામિની દામિની;

ભર મદેથી ભરેલી શું સુંદરી !

લહરી આ અનિલેથી ભરી ખરી. ૧

સરર દોડી જતી પુર વેગથી,

ખરર પાદપર શબ્દ કરે અતી;

તુજ તુફાન મચાવતી આવતી,

નિજ પિયુ મળવા અતી ધાવતી. ૨

અનિલ સુંદરી ખંદરી શું કુદે,

તર તણાં પરણાં^૪ અતી તું ખુંદે;

જન તણાં બહુ વસ્ત્ર ઉડાવતી,

મલિનતા હૃદયે તણી કાપતી. ૩

નવગણેજન મોટમ તુજની;

સમજ પાડતી તું નિજ ખુજની

કરી મુકે ઘર સૌ વિણ છત્ર હા !

તુજ પ્રભાવ વિવેશ નકાર ના ૪

અનિલ સુંદરી તુજ થકી ખરે,

મલિનતા ઉડી આભ જતી હશે; !

નમી જતા તુજને સહુ સાગરો,

પ્રભુમતા પ્રણયે બહુ નાગરો. ૫

સુરસપાઠ અપાટજ તાલ્યરી,

બહુ થતો જહી ધર્મજ ક્યાં હતી ?

ઠીક થયું તુજ આવી હવે હશે,

મનુજ દીલ ખુશી કર એ મશે. ૬

૧ પવનના સપાટા=પવનની સુસવાટા કરતી લહરીઓને
સ્ત્રીની ઉપમા આપી આ કવિતા આલેખાઈ છે.

૨ વૃક્ષ

૩ દોડતી

૪ પાંદડાં

ફૂલ પક્ષની રાત્રી

[મંદાકાતા]

રાત્રી કાળી કલ કલ થતી શી તીમીરે હીસે છે !
ચિં ચિં ચિં ચિં કરતી રજની શ્યામતાના મિષે છે,
વૃક્ષો જાણે ગીરી ગણી ગુહા હા અહીં ક્યાંથી આવી.
તિં તિં તિં તિં રવથી તમરા શું તહને જાય આવી. !
ચારે બાજુ વસી રહી રૂડી શાંતી સામ્રાજ્ય સ્થાપી.
વિરહી વામા તરણી તન નું શુ લીયે દુઃખ માપી, !
ના ના ના ના નિશીથિની સખી, બહાલી શું તુજ તેને ?
ખીંતી તુંથી ઝબકતી બને પ્રેમીના પાસ જેને.

આકાશેના જરીક દીસતા તારલા ક્યાં છુપાયા,
 દૂરે દીસ્યો દીપક ઝબક્યો તે નિહાળી ડકાયા ?

[આખ્યાન કીવૃત]

પદ્મો સહુ સરવરે તલસી રહ્યાં છે,
 ના નાથ ચંદ્ર ચમકે વિલસી રહ્યાં છે;
 ના રાશ લાવી નલિની મુજ દોષ દેતી
 તે પ્રકૃતિ તુજ પતી, તણી માની લેતી !
 ઉગ્યો ક્ષપેશ પછી તીમીર દૂર નાહું,
 પદ્મો પ્રકુલ્લ બની માની રહ્યાં ન માહું;
 નિહાળી વૃક્ષ મધુરાં મન હર્ષ જામ્યો,
 “ નાગેશચંદ્ર ” નિરખી હૃદયે વિરામ્યો.

અમારી એ ફરજ મોટી.

-ગાઝલ-

રહીશું ઈશકમાં મસ્ત ધરમ કેરો કરી અસ્ત,
 ગળીશું પ્રેમની ગોટી અમારી એ ફરજ મોટી.
 જગત દુનીયાં બધી જુઠી ગરીબ કે' નામળે મુઠી,
 પડીશું રાખમાં લોટી અમારી એ ફરજ મોટી.
 બગીચા વાડીમાં ફરતા દીસે છે પ્રેમના બંકા,
 પડ્યા મોહાંધ ભૂલોટી અમારી એ ફરજ મોટી.
 જીવાનીનો અરથ શું છે કહો અબધુત બનવું કે ?
 ધરો કૌપીન લંગોટી અમારી એ ફરજ મોટી.
 ફરજ મોટી અમારી છે ફરીશું ફાંકડા થઈને
 લઈને પ્રેમની જ્યુટી અમારી એ ફરજ મોટી.
 અમે તો વિશ્વમાં આવ્યા ન જાણે કોઈ શું લાગ્યા,
 કરીશું કંઈ નવા જુની અમારી એ ફરજ મોટી.
 હમારી જીંદગી માંહે ભરીશું પ્રેમ સુગંધી,
 ન રહેવી જોઈએ ગંદી અમારી એ ફરજ મોટી.
 કહે " નાગે " સૌ દુનીયાં ગણે ઉપરની સો ફરજો,
 પ્રભુ વિના બધી જોટી તમારી એ ફરજ મોટી

અગાઉથી આહક થનાર મહાશયોનાં નામ.

નંગ.

નામ.

સર્ધજપુર

૫૧	રા.	રા.	પા.	ઈશ્વરભાઈ ચતુરભાઈ
૫	'	'		ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મીદાસ
૧	'	'		ધોરીભાઈ આશાભાઈ
૧	'	'		ગોડાભાઈ પ્રાગદાસ

કરમલા.

૫૦ વે. શા, સં. શા. લખમીશંકર પુરુષોત્તમ,
મોરબી આર્ય સુબોધ નાટક મંડળી.

૧૦	રા.	રા.	ભદ્રશંકર મણીશંકર ભટ્ટ
૧	'	'	મહાશંકર વીરુલજી વ્યાસ
૧	'	'	મણીલાલ સદાશીવ જોશી
૧	'	'	પ્રાણશંકર મોરારજી આચાર્ય
૧	'	'	ઉમીયાશંકર શીવશંકર જાની
૧	'	'	છોટાલાલ નાનાચંદ ટોળીઆ
૧	'	'	ઓધવજી મોરારજી ઝોઝા
૧	'	'	વસનજી ભાણજી દવે
૧	'	'	મોહનલાલ ભટ્ટભાઈ દીક્ષીકન
૧	'	'	અમૃતલાલ મહાદેવ ઝોઝા

મુંબઈ.

- ૨ રા. રા. દલસુખરામ પ્રાણશંકર દવે
 ૧ ' ' સાંકળચંદ વીઠ્ઠલદાસ શાહ
 ૧ ' ' અંબાલાલ મગનલાલ ભટ્ટ
 ૧ ' ' મણતલાલ પ્રાણજીવન શાહ
 ૧ ' ' ગોરધનભાઈ ગુલાબચંદ શાહ
 ૧ ' ' ભોગીલાલ ગોરધનદાસ શાહ
 ૧ ' ' અમૃતલાલ કીશોરદાસ શાહ
 ૧ ' ' મેરાઈ પ્રેમજી તુલસી
 ૧ ' ' જીવણલાલ યુનીલાલ શાહ
 ૧ ' ' ભોગીલાલ જમનાદાસ શાહ
 ૧ ' ' યુનીલાલ ઉગરચંદ શાહ
 ૧ ' ' યુનીલાલ બેચરદાસ શાહ
 ૧ ' ' પુનમચંદ ગભરચંદ શાહ
 ૧ ' ' ત્રીકમલાલ શીવલાલ શાહ
 ૧ ' ' નાથાલાલ ગીરધરલાલ શાહ
 ૧ ' ' દયાલજી દેવજી પેઠન્ટર
 ૧ ' ' શેઠ અમરજી સુંદરજી ખોખાવાળા
 ૧ ' ' મનજી પુન દરજી
 ૧ ' ' પુરશોતમ જેઠાલાલ, લખતરવાળા

વડોદરા

- ૫ રા. રા. હયાશંકર આદીતરામ જોશી
 ૫ ' ' બાળાશંકર મહાશંકર ખી. ઝે. ભટ્ટ
 ૫ ' ' દુર્ગાશંકર સુરજભત્ર સુકત
 ૨ ' ' સુનીલાલ આર. વ્યાસ
 ૧ ' ' બાળાશંકર પ્રાણશંકર સુકત
 ૧ ' ' મુળશંકર ભોળાનાથ રાવળ
 ૧ ' ' હીરાલાલ નાથભાઈ
 ૧ ' ' મગનલાલ ત્રીભોવનદાસ કાંઠીઆ
 ૧ ' ' મગનલાલ હરીલાલ

જાણી

- ૫ ' ' અંગાલાલ પ્રાગતીન (એ. પી. લાલા
 ૧ ' ' ગોવીંદદાસ કમળદાસ મહંત
 ૧ ' ' શેશનઅલ્લી અકબરઅલ્લી વલોરા

અમદાવાદ

- ૨ રા. રા. ત્રીકમલાલ બાલાભાઈ
 ૧ ' ' કેશવલાલ જગનલાલ શેઠ
 ૧ ' ' છોટાલાલ ધનજી શેઠ

સુરત

- ૧ રા. રા. બટુક ડબ્બુભાઈ મુનસી
 ૧ ' ' રતીલાલ જોશીશનદાસ
 ૧ ' ' પ્રભુશંકર નિત્યરામ વ્યાસ

પેટલાદ

- ૫ રા. રા. મંગળદાસ ગોરધનભાઈ પટેલ
 ૧ ' ' દયાશંકર નાથજી ઉપાધ્યાય
 ૧ ' ' ત્રીકમલાલ જગજીવન એન્જનીયર
 ૧ , , પરભૂલાલ નાનાલાલ માળી
 ૧ , , કાલુભીયાં કડુભીયાં સૈયદ
 ૧ , , નાથાભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ
 ૧ , , મગનલાલ હીરાલાલ શાહ
 ૧ , , જાખરભાઈ રણછોડ શાહ
 ૧ , , હીમતલાલ હીરાલાલ શાહ
 ૧ , , મણીલાલ ભીખાલાલ શાહ
 ૧ , , ચતુરભાઈ પુરશોત્તમ શાહ
 ૧ , , કેશવલાલ રામદયાલ કલાલ
 ૧ , , સુનીલાલ જાદવ કાઠીઆ
 ૧ , , હકીમનુરઅલ્લા ફળુઅલ્લા હકીમ
 ૧ , , શિવશંકર જમનાશંકર
 ૧ , , ખાખરભાઈ ગરબડ શાહ
 ૧ , , છોટાલાલ મથુરદાસ શાહ
 ૧ , , હીરાલાલ દવારકાંદાસ શાહ
 ૧ , , નાગરભાઈ મથુરભાઈ પટેલ
 ૧ , , શંકરલાલ રણછોડ ડોકટર
 ૧ , , ગંગાશંકર ઉમીયાશંકર મારતર

નડીઆદ

૨ રા. રા. અંબાલાલ બામરભાઈ પટેલ

૧ , , શનાભાઈ મીઠાભાઈ પટેલ

૧ , , શનાભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ

૧ , , કાલ્યાભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ

૧ , , જીવાભાઈ મોતીભાઈ પટેલ

૧ , , પરસોત્તમ કાસીભાઈ દેસાઈ

૧ , , ગોરધનભાઈ નરશીભાઈ દેસાઈ

૧ , , નરશીભાઈ કાશીભાઈ દેસાઈ

૧ , , રામભાઈ તળશીભાઈ દેસાઈ

૧ , , ધર્મશ્વરભાઈ જવેરભાઈ દેસાઈ

કરમસદ

૧ રા. રા. નટવરલાલ લલ્લુભાઈ મનની

૧ , , મુળજીભાઈ સોમાભાઈ પટેલ

મોગરી

૧ રા. રા. મોહનલાલ દામોદરદાસ શાહ

૧ , , શનાભાઈ નારણભાઈ પટેલ

ડભોઈ

૧ રા. રા. ચુનીલાલ જગજીવનદાસ દરજી

૧ , , ત્રીકમલાલ હીમતલાલ નગરસેઠ

૧ , , તોળાશંકર જટાશંકર ભટ્ટ

૧ , , માણેકલાલ છોટાલાલ

૧ રા. રા. ધર્મશ્વરભાઈ મોતીભાઈ પટેલ—નાર

૫ રા. રા. અંબાશંકર ગણપતરામ—ગોધરા

૧ રા. રા. કે સિદ્ધાન્તસ્વરૂપા—સિધરા

બાચસણ

૫ રા. રા. આશાભાઈ બાબરભાઈ પટેલ

૧ સાર્વજનીક લાયબ્રેરી

રા. રા. હરીશંકર દાજીરામ ઉપાધ્યાય—સુંદરા

વસો.

૧ રા. રા. હરીપ્રસાદ અંબાલાલ

૧ , , ગોરધનભાઈ મોતીભાઈ

૧ , , ઠાકોરપ્રસાદ હરીકૃષ્ણ અગ્નીહોત્રી—ઠાકોર

ધર્મજી

૧ રા. રા. ગોરધનભાઈ ગોવીંદભાઈ પટેલ

૧ , , રાવજીભાઈ જેઠાભાઈ ,

૧ , , રણછોડજી દેવજી ભ્રમભટ—શિમરડા

૧ , , શનાભાઈ પુરશોત્તમ પટેલ—બાંધણી

૧ , , નટવરલાલ અમૃતલાલ દવે—વઢવાણ

૧ , , મણીલાલ દાજીરામ—અડાસ

૧ , , ચી મનલાલ બાપુલાલ—દેવમઢાપારીઆ

૧ , , હરીશંકર પિતાંબર વેદ—મકરપુરા

૧ , , ભોગીલાલ માણેકલાલ દેસાઈ—ઠાસરા

૧ , , સિવશંકર ડાભાભાઈ દવે—આંકલાવ

૧ , , મોતીભાઈ મંગળભાઈ પટેલ—રણોલી

૧ , , રવિશંકર જેઠારામ—કાનવા

છપાય છે ! કાવ્યકલાધર. છપાય છે ! !

આ નામના શૃંગારિક, વૈજ્ઞાનિક, નૈતિક અને ભક્તિ
રસનાં, તથા પરચુરણ છુટક કાવ્યોથી ભરપુર, હજાર પુસ્તક
અમારા તરફથી ગદાર પડનાર છે. જેની અંદર પુષ્કળ
ગઝલો, કવાલીઓ, અને બીજાં પરચુરણ વૃત્તો, તથા રા
રાગણીઓની રાહો ગવાતાં કાવ્યો ભજનો વિગેરેનો બહુ
સારો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે, જેના વાંચનથી મહા
જગન્નીયંતા પ્રભુના અનોપમ પારિતોષિક રૂપ કુદરતના
સૌંદર્યના મનોહર દેખાવો, હૃદયની લિન્ન લિન્ન સ્થિતિ
ઓ, જીંદગીનો ઝરણ પ્રવાહ, સુખદુઃખની છાંયડી, ઇત્યાદિ
વિષયોનો કાવ્યદ્વારા ચિતાર એવો તો આળેદુગ્ધ અને
સંપૂર્ણ ચિતરાયતો છે કે—દુનીયાંની આધિ વ્યાધિ, અને
ઉપાધિથી કંટાળેલા મનુષ્યોનાં મગજને ક્ષણવાર સમગ્ર
ચિન્તાઓ બાજુ પર મુકાવી દે છે. પ્રભુનાં ગણેશાં કાવ્યો
નું વર્ણન શબ્દોદ્વાર કરવું તે ખરેખર અયોગ્ય છે કારણકે
તેઓ સ્વતઃ સિદ્ધ અને અવર્ણ્ય છે માટે વાંચવાથી
ખતરી થશે. જે મહાશયોને અગાઉથી નામ નંધાવ
વિચાર હોય તેમણે જલદીથી નામ પુરેપુરાં ઠેકાણાં સા
લખી મોકલવા કૃપા કરવી. કારણકે અમુક સંખ્યામાં ના
નંધાયા પછી પુસ્તક પ્રગટ થઈ જશે. અગાઉથી ગ્રાહ
કર્તાનાર જુદાસ્થને રૂ. ૧-૦-૦ એ પુસ્તક આપવામાં આવે
પાછળથી કી. રૂ. ૧-૪-૦ રાખવામાં આવશે માટે તુર
નામ નંધાવી દો. સંભારી રાખજો. બુલશો તો પસ્તાશો.
નામ નંધાવાનું ઠેકાણું. નાગેશચંદ્ર મોતીરામ વૈદ્ય
ઠે. નાની બ્રહ્મપોળ નજીક. મુ. પેટલાદ. (ગુજરાત)

